

ИСТРАЖИВАЊА

Академик Бољумил Храбак

ПОМОРСТВО, ГУСАРИ И БОГОШТОВЉЕ У ПАШТРОВИЋИМА (XV - XVIII ВЕК)

Прошлост Паштровића била је предмет научне обраде историчара средњег века, који су радили на **Историји Црне Горе** (II књига, 2. свеска), док је период од XVI до XVIII столећа подробно истражио Глигор Станојевић на основу млетачке грађе у оквиру III књиге поменутог **Историје**. Тим раздобљем бавили су се и историчари Боке Которске. Станојевићево излагање је, углавном, политичка историја. Средњовековну социјално-политичку повест обрадио је Иван Божић, посебно чланком **Паштровићи**, на основу објављених извора и нешто которских архивалија. Економска односно социјално-економска древност од XVI века остала је у великој мери непозната, јер је за њу ваљало проучити богату необјављену архивску грађу Котора, Дубровника, Венеције и Задра. У млетачком архиву, највећем на Средоземљу, кудикамо више преовлађује политичка проблематика, јер канцеларијско-нотарска па и судска акта (*Raspe*) су само фрагментарно сачувана или су још увек слабо регистрована. Фонд Архива у Херцег - Новом, који располаже материјалом тек од краја XVII века, не садржи већу количину података о Паштровићима, док су архиви у

Сплиту и Риједи изизетно сиромашни документима о Паштровићима. У католичком жупном уреду у Будви постоји рукопис у четири књиге о Паштровићима, но он овога пута није могао бити коришћен.

1. Ойшћи ѿеоѿрафски и истћоријски ѿодаци о Пашићровићима

Паштровићи су приморски појас између Будве и Бара, од рта Завале (источно од Будве) до Цмилове Улице и Дубовца (североисточно од Спича). Нису жупа него приморски појас.¹ Паштровска област простирала се десет миља обалом, док је копнена граница са Црном Гором износила 18 миља.

Име Паштровићи почело се удомаћивати од друге половине XIV века, а потиче од једне властееоске породице која се среће још у немањћићком периоду. Према Јиречековом мишљењу, Паштровићи, као породично име, први пут се среће 1355. године, кад је, по налогу цара Душана, у Дубровник пошао Никола Паштровић да прими неки полог од Марина Гучетића.² Окупљање тога краја у засебну аутохтону општину, и то племићку, настало је у време кризе која је тресла српску државу после смрти цара Душана.³ Са њиховом поморском делатношћу суочили су се најпре Дубровчани (крајем друге трећине XIV столећа); дубровачко Вијеће умољених није сматрало да би било пробитачно слати жалбу паштровском управљачу Балшића (1366) или Николи Закарији који је заповедао Будвом, него је решено да се тај-

¹ И. Синдик, Душаново законодавство у Паштровићима и Грбљу, Зборник у част шесте годишњице Законика цара Душана, књ. I, Београд 1951, 132. - Географска карта и карта о појасевима општинских терена налазе се у: Ј. Вукмановић, Паштровићи, Цетиње 1960 (на крају књиге).

² К. Јиречек, Историја Срба, књ. II, Београд 1952, 77. - Поп Дукљанин помиње многе жупе у Дукљи али не и Паштровиће, већ само Ластву, и то у вези са легендарним краљем Радославом (VIII-IX в.) (Ф. Шишић, Летопис попа Дукљанина, Београд-Загреб 1928, 314).

³ К. Јиречек, Историја, књ. I, 421; И. Синдик, н.н., 125. - Столеће касније помиње се Остоја Паштровић, босански властелин као посланик Радослава Павловића. Неки Никола Паштровић био је на Душановом двору у Серезу (А. Соловјев, Политика (Београд) 9. IX 1934, 16).

но упути с општинском барком неколико наоружаних људи да похва-тају паштровске гусарске подвижнике.⁴

Паштровићи, као сличне аутономне и племениташке општине, састојали су се од 12 племена, уз католичку Ластву која је била стварно самостални социјално-политички ентитет. Паштровићи су били мала популацијска заједница. У другој половини XVI века (1577) бројали су 1500 житеља, док је 1614. било 2112, од којих 600 способних за оружје; од оних 1500 оружјем су руковали њих 430, имајући 220 аркибуза (пушака са широким цевима). У Кандијском рату у Паштровићима је било 1202 човека кадрих за борбу; поред плаћеничке војске, на војној служби стално су се налазили 252 Паштровића. Од прве трећине XV столећа, изузев малих временских интервала, били су стално под млетачком влашћу и у непрестаном непријатељству са Маинама и Брајићима, који су од краја XV века до Кандијског рата признавали османлијску власт. У случају опасности народ се склањао у утврђено место Свети Стефан или у кастел Медина (на брду Св. Ђорђа). Живели су од прихода оствариваних од вина и жита које су извозили по млетачким областима. Производили су и нешто жита и уља као и баштенско биље потребно за исхрану. Веће користи извличили су од куповине и превоза аграрних производа Албаније. Били су врло необуздани и непослушни, само на речима одани. Уживали су повластице као и Пераштани а добијали су годишњу супсидију од 150 дуката.⁵ Њихове привилегије састојале су се у томе што су били ослобођени царине на своје производе које су извозили у Венецију и на друге пијаци Републике; били су ослобођени лучких такса и доприноса за галију; на венецијанском сидришту имали су одређено место за пристајање лађа.⁶ Поморци су увек морали

⁴ Monumenta ragusina, Libri reformationum, t. IV, Zagreb 1896, 32; И. Синдик, Паштровићи, зборник: бр. 1-2/1953, Немирно поморје XV века, Београд 1979, 106.

⁵ Станојевић, Црна Гора у доба кандијског рата (1641-1669), Историјски гласник бр. 1-2/1953. - У XVI веку Паштровићи су могли да подигну на оружје 1000 људи (К. Јиречек, Историја, књ. I, 76).

⁶ И. Синдик, н.н., 127; С. Мијушковић, Књига паштровских привилегија, Историјски записи бр. 2/1959, 483-4. - Вид. Упоређење Станојевићеве паштровске и црногорске аутономије; Црна Гора у кандијском рату, 29-31). Вид. и: Соловјев, Паштровске исправе XVI - XVIII века, Споменик СКА 84, II разред 66, Београд 1936, 25-27.

носити копију тих повластица.⁷ Повластице Паштровића као и Пераштана су знатно смањиле доходак Будве и Котора, поготово што су често злоупотребљиване, јер су страни производи приказивани као њихови домаћи.⁸

У XV веку Паштровићи се ретко јављају у архивалијама, док је то име као презиме било изузетно, с обзиром да су људи имали лично име и означавани су очевим именом. У актима Дубровачког архива срећу се септембра 1403. године; тада је Стјепан Рачић из Паштровића дао свога брата Николу на службу венецијанском патрицију Антонију Будичију, трговцу у Дубровнику, на шест година; дечак је имао обавезу да са принципалом иде у Венецију и другде.⁹ Млетачки извори помињу област Паштровића под влашћу Балшића 1409. године, у вези с разграничењем приликом склапања мира са Балшићима.¹⁰ Уговор о предаји Паштровића Млечима склопљен је 4 априла 1423. на галији Форнцеса Бемба, заповедника млетачке ескадре у Јадрану, али га је Сињорија потврдила тек 17. маја 1424. Тим споразумом Паштровићи су се обавезали да ће сваке године сакупити по 12 сребрних гроша на име пореза од куће односно огњишта; обећали су и да ће, с оружјем у руци, бити на услузи Млечанима на целој територији од Котора до Бара. Збор, који се доцније називао банка (да), имао је врховну власт над свима паштровским племенима. Збор се, по традицији, састајао на Дробном Пијеску, на морској обали, обично о Видовдану, где су бирани четири судије и остали главари. Судије су замениле последњег кнеза Стефана Штиљановића, родом из Бечића, који је крајем XV века напустио завичај. Судије су, поред судске, имале и управна овлашћења. Бирани су и двојица војвода и 12 властеле.¹¹ Млечани су територијални положај Паштровића сматрали

⁷ Р. Прица, Грађа за историју бокелске трговине (XVII - XVIII в.), Споменик САН 105, Београд 1956, 46.

⁸ Commissiones et relationes venetae, digessit G. Novak, t. VIII, Zagreb 1972, 12 и 30 (1670).

⁹ Хисторијски архив у Дубровнику, (у даљем тексту: ХАД), Div. not. XI, 58, od 20. IX 1403 (de Pastrovich, partium Gente Inferioris). - К. Јиречек их у архиву налази од 1377. године (Историја, II, 46).

¹⁰ Š. Ljubić, Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke republike, t. IX, Zagreb 1890, 10, 81; И. Божић, Паштровићи, 108.

¹¹ П. Шеровић, Паштровићи - њихово племенско уређење и поморске традиције, Годишњак Поморског музеја у Котору (у даљем тексту: ПМК) V, Котор 1956, 28, 31. - Није јасно на који су рок биране старешине збора. Нови "банак" (као јула 1765) по старом обичају имао је да се представи которском провидуру

несигурним, те су Будву узимали као своје полазно упориште на словенској обали Јадрана.¹² Тврдња Ивана Божића да се Паштровићи у млетачком архивском материјалу јављају тек 1409. није тачна. Још 1350. године, кад се говорило о односима Млетачке Републике са царем Душаном, Млечани су навели да је цар потврдио наводни посед двају кастела Млечана на подручју Паштровића (Монтенедо, Балада), уз цивилно и кривично право Млечана у њима. Кад су Млечани опсели Котор (1370), провидур армаде позвао је Паштровиће у помоћ, којом приликом су угарске чете наступиле против Паштровића, опљачкавши њихова два кастела и попаливши целу регију, у којој су остали само жене и деца.¹³ О Паштровићима је било речи (15. октобра 1407, 6. јуна 1408 и 21. септембра 1409) у разговору са изасланицима Балше и његове мајке Јелене, којима су Млечани признали посед приморја од Паштровића (укључујући и њих) до Бојане.¹⁴ При распоређивању атара села Велика Булкија (?) одређено је (марта-априла 1417) да Стефан Викто и Антонио да Пакти треба да оставе 15 поља Паштровићима, уз извесну њихову обавезу.¹⁵ Било је извештаја которских провидура, који су били непосредно одговорни дужду о Паштровићима, о њиховој послушности (1423).¹⁶ По закљученом споразуму с њима, преко Котора, послато им је 28 труба веронских и вичентинских вунених тканина.¹⁷ У разграничењу са деспотом Ђурђем Бранковићем (1423-24) Паштровићи су имали да припадну Млечанима, мада се таквом решењу деспот

(Историјски архив у Котору у даљем тексту: ИАК - UPM 86, 84 од 24.VII 1765). "Банкада" је могла да суди тек пошто њени главари поднесу заклетву пред которским кнезом и синдиком - авогадором (ИАК, UPM 87, 224 од 2. VIII 1761).

¹² И. Злоковић, Прилози за историју поморства и трговине Будве, Годишњак ПМК XII, Котор 1964, 170.

¹³ Acta Albaniae veneta saeculorum XIV et XV, Josephi Valentini labore (у даљем тексту: AAV), t. I, Panormo 1967, p. 140, No 251; p. 206-7; No 226; G. Gelcich, Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro, Zara 1880, 126.

¹⁴ AAV V, p. 76, No 1297; p. 141, No 1351; p. 280, No 1471.

¹⁵ AAV X (1970), p. 305, N 2158/25.-Велика Билкија је вероватно Буљарица, која је некад припадала Спичу; парцеле су само ту могле бити добијене.

¹⁶ AAV XI (1971), p. 203, No 2606 (pre 6. III 1423); p. 204-5, No 2699 (16. III 1423).

¹⁷ Исто, p. 216, No 2705 (18. III 1423).

дуго противио.¹⁸ Паштровићи су том приликом тражили да их Сињорија потпуно ослободи сваког плаћања царине. Локални млетачки функционери су понекад утеривали царину, због чега су Паштровићи протестовали у млетачком сенату 1481. године.¹⁹ Преговоре Паштровића са капетаном у Јадрану Ф. Бембом водили су паштровски племићи (21 на броју) код локалних млинова на морској обали.²⁰ Извесни племићи били су занимљиви странама заинтересованим у Паштровићима. Радич Грубачевић са браћом добијао је у Котору месечну провизију од осам перпера (1430), а Ђурађ Главош примио је од Стјепана Косаче нека писма (1442), до којих су дошли Млечани.²¹

Пренапаћени и слабо исхрањени, Паштровићи су се морали рано прихватити исељавања и најамничке службе. Иван Божић је сматрао да међу оскудним Паштровићима није било правих трговаца, него су у млетачким градовима (особито у Котору) продавали вишкове својих производа и тако куповали израђевине урбане производње. Најчешће су се исељавали у Котор, у коме иначе нису стицали трговачке кредите, него су задуживани зато што нису били у стању да одмах исплате цену. Ипак, међу истакнутијим которским трговцима налазио се Радич Петровић, у чија су пословања многи которски племићи улагали и знатније своте новца (чак и 500 дуката) и Радич је трговао бродском и ратном опремом, путовао је по балканским земљама, куповао имања по Боки Которској, а умро је на путовању, у Ковину (Банат) 1442. године. Пресељених Паштровића било је у првој половини XV века и у Венецији (неки Ратко Рибачић) и у Апулији.²² У

¹⁸ Исто, Nos: 2709, 2710, 2751, 2752, 2756, 2805; XII (1951), 2999, 3003, 3037, 3075. Повластице: XII, р. 36, No 2869.

¹⁹ И. Божић, Паштровићи, 147.

²⁰ AAV, р. 80, No 294 (1. V 1424); р. 81, No 2905 (17. I 1424).

²¹ AAV XIV (1972), р. 89, No 3383 (15. VII 1430); XVII (1973), р. 281, No 4102.

²² И. Божић, Паштровићи, 147, 148. - Крајем 1399. у которске грађане примљени су Остоја и Радић, синови Радосава Паштровића (Историјски архив у Котору - у даљем тексту: ИАК), СН II, 616. - Вид. и: СН II, 655; VI, 936. - У редовима млетачких најамника налазили су се средином XV века и браћа Калођурђе и Никола Главша, Стефан Грегоровић и Лека Бичић; њих је погодила редукција плата али су им износи касније враћени (Archivio di stato, Venezia - у даљем тексту: ASV -, Senato I Mar, R. IV, 110, 110, 113; AAV, XXI (1975), р. 148, No 5794; р. 148-9, No 5797; р. 159, No 3815). - У Котор је добегло 50 породица из Стоје, а млетачки капетан Зете Стефан Црнојевић је њихове куће доделио другима, али је био приморан да одбеглима врати домове (ASV, Senato I Mar, R. IV, 120; AAV, XXI, р. 176,

том времену у Дубровнику је забележен дуг од 35 перпера Радича Хрватовића.²³

Од паштровских 12 племена, најчешће се у изворима помињу Бечићи, једним делом католици, који су имали властелу још под Балшићима. Један њихов део преселио се средином XV века у Котор. Католици су били житељи Ластве (данас Петровац), који су (25 породица) са својим кастелом били непосредно зависни од Балше III.²⁴ Године 1466, за време акције Ивана Црнојевића, кад су се од Млечана одметнули сви поданици од Котора до Бара, Ластва, уживајући посебну аутономију у односу на остале Паштровиће, једина је остала верна дужду. И после тих збивања, вековима је постојао антагонизам између Паштровића и њиховог осамостаљеног дела Ластве.²⁵ Паштровићи су испољили стару отимачку крв и 1431. године, кад је њихов збор предузимао мере да неки Паштровићи врате новац и ствари отете неком Млечанину под Баром, прк чему су се многи одупирали враћању отетог.²⁶

У другој половини XV века нису запажени подаци у Дубровачком и Которском архиву и у објављеним млетачким зборницима, осим онога што је речено

Од XVI века настављено је расељавање Паштровића по местима која су имала потребе за радном снагом. Зането Лукин наставио се

Но 5840). Неки Иван Паштровић живео је 1585. на Пагу (Б. Храбак, Ускокотурска преотимања у северној Далмацији 1570-1590. године, Историјски гласник бр. 1-2/1987, 126). Паштровићи се помињу и у Задру 1693. године (Б. Десница, Историја котарских ускока, књ. II, Београд 1951, 299). Било их је и у Русији, у Новој Србији 1782, на пример, генерал Пишчевић (Живот Герасима Зелића архимандрита, Панчево б. г. 54). Паштровићи су се населили и у места у Гламочком Пољу (Ђ. Милојевић, Купрешко, Вуковско, Равно и Гламочко Поље, Српски етнографски зборник XXV, Београд 1983, 119, 137).

²³ HAD, Div. not. XXXI, 208 od 13. VIII 1446.

²⁴ С. Љубић, Листине IX, 10

²⁵ И. Божић, Паштровићи, 108, 122, 126-7. - Сасвим посебно племе били су дуго времена Режевићи, чији се манастир и њихов игуман Никодим помињу 1423. године (Б. Шекуларац, Трагови прошлости Црне Горе. Средњовековни натписи и записи у Црној Гори крај VIII - почетак XV вијека, Цетиње 1994, 193-4).

²⁶ И. Божић, Паштровићи, 118. - Рано су се јавили и Паштровићи пљачкаши; неки Радич Хрватовић оптужен је да је Скендеру Турчину отео новац, мада није био сиромашан па је имао депозит новца у Дубровнику (HAD, Lat. for. XXI, 81).

на Лопуду, острву напредних дубровачких помораца. Његова жена Пера имала је спорова у Дубровнику, те је за свог пуномоћника у судским расправама именовала племића Николу Ив. Прокула.²⁷ Нешто касније Франо Бечић, желећи да сакупи 20 дуката што је некад дао зидарима Михочу Радојевићу и Љубену Бјелову за изградњу цркве св. Стефана у Паштровићима, одредио је заступника који је имао да поврати тај новац.²⁸ Слична су пуномоћства прављена у Дубровнику и 30-тих година. Лука Стјепанов из Заптине (у Паштровићима), који се преселио у Барлету, одредио је за свог право-заступника Луку Алексиног, да сакупи приходе од имања и других некретнина и наплати покрадену имовину.²⁹ Новело (Новак) Каруци из Бара и Сандаљ Лучић из Паштровића заспорили су се, те су одредили двојицу арбитра, једног Болицу и једног Бућу из Котора.³⁰ Предмете од гвожђа Паштровићи су обично набављали у граду св. Влаха. Дубровачки ковач је, тако, Илији Паштровићу предао два пара неких предмета и неку "парволу".³¹ Паштровићи, насељени у Венецији, укључили су се у велику трговину. Стефан Грубачевић, становник града на лагунама, средином децембра 1535. примио је у Александрији од Марка Наталовог, Дубровачанина, 30 дуката (по 7 лира и 4 солди), који је новац требало да врати по свом доласку у Дубровник.³² Средином XVI века Паштровићи су у Дубровачкој Републици и даље радили преко својих опуномоћеника. Лука Медин изабрао је у граду под Срђем за заступника Јеронима Бобаљевића. Лука Алексин је овластио патриција Петра Д. Пуџића да наплати оно што га је спадало. Николета, кћер пок. Николе Радовог из тврђаве Нехај, тада становница Дубровника, поставила је за свога пословника Петра Л. Радовановића и Марина Босиљина.³³

²⁷ HAD, Proc. not. XII, 191 (8. X 1510); XIII a, 165 (6. XII 1521); XV, 23-4 (20. IX 1530).

²⁸ Исто, XII, 187 od 2. VIII 1515.

²⁹ Исто, XV, 80-1 od 2. V 1532.

³⁰ HAD, Div. canc. CXXVI, 22 od 20. X 1530.

³¹ Had, Div. not. CVII, 180 od 13. III 1544.

³² HAD, Div. canc. CXXII, 148 od 27. II 1533.

³³ HAD, Proc. not. XIX, 176; 256-7 (23. I 1551), 258 (14. XII 1551).

Током XVI века било је готово немогуће бранити мало племе Паштровиће од турских упада.³⁴ Људи Хајредина Барбаросе су (августа 1539) запалили неколико кућа, манастир и нека утврђења у Паштровићима; нешто пре тога Паштровићи су суделовали у одбрани Котора, али само са 60 уместо 300 људи, јер су остали отпутовали у Апулију.³⁵ Код Паштровића је и раније било колебања кад је реч о ратним акцијама Млечана и Турака. У време рата било је немогуће довозити храну из Албаније, те се жито морало набављати из Венеције. Априла 1500. Паштровићи и Спичани послали су изасланства у дуждев град да траже житарице и потврде повластица.³⁶ Паштровићи су посланства слали у град на лагунама и 1572. и 1575. године да се регулишу пријем жита и нека плаћања.³⁷ Маја 1588. најпре изасланици Пераста а затим и Паштровића продужавали су важност привилегија.³⁸ У току Кипарског рата Млечани су предузели посебне мере за одбрану Паштровића.³⁹ Паштровићи су узимани у

³⁴ R. Paci, La "scala" di Spalati e il commercio veneziano nei Balcani fra Cinque e Seicento, Venezia 1971, 19.

³⁵ Г. Станојевић, Из историје Црне Горе у XVI и XVII вијеку, Историјски записи бр. 2/1959, 329, 330.- Шездесет Паштровића отишло је за Напуљ 1608. године (Ј. Томић, Пећки патријарх Јован и покрет хришћана на Балканском Полуострву 1592-1614, Земун 1903,123). У то време познати Александар Македонски настанио се у Транију, примајући од напуљског двора пензију од 1000 дуката годишње (Г. Станојевић, Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI-XVIII вијека, Београд 1970,162). Паштровиће је средином XVIII века било у служби напуљског двора, Милош Кажанегра је своје земљаке доводио у Напуљ (Г. Станојевић, Митрополит Василије Петровић и његово доба 1740-1760, Београд 1979, 65, 92, 93).

³⁶ М. Милошевић, Бока Которска за вријеме млетачке владавине (1420-1797), рукопис докторске дисертације брањене у Задру 1974, 125-7.

³⁷ ASV, Senato l mar, R. XLI, 71 /7. XI 1572); Isto, filza LXVI, према извјештају од 8. X 1780; Г. Станојевић, Из историје Црне Горе у XVI и XVII вијеку, 343. Средином XVIII века било је интервенција у погледу жита, јер су Црногорци тражили да се не дозволи да жито које су довозили Улцињани прода прекупцима у Будви а да зрнелња не остане и за сиротињу (Ј. Миловић, Зборник докумената из историје Црне Горе, Цетиње 1956, 129). - У Паштровићима су од монета преовладавали сребрни талири, који су садржавали (1587) шест лира као млетачки рачунски дукат (Божић - Павићевић, Паштровске исправе XVI-XVIII вијека, Цетиње 1959, 9, 10, 16, 22, 25, 29; В. Винавер, Преглед историје новца у југословенским земљама, Београд 1970, 226.

³⁸ Г. Станојевић, Пераштанске исправе, Споменик САНУ 127, Београд 1986, 56.

³⁹ Исто, 337-9. и 345.

службу Републике и на Кипру и у акцијама према Бару.⁴⁰ Тврђава св. Стефана, подигнута средствима Сената, служила је за склањање света у вихорима рата; ту функцију она је показала још 1501. године.⁴¹ Осим у Св. Стефану, Паштровићи су се заклањали од турских налета и на острву Перасић и у тврђавама Будве и Котора. У Будви су постојале и посебне куће неких породица које су служиле за нарочите прилике, на пример и 1587. године.⁴²

У Кандијском рату Паштровићи су били много изложени опасности Турака. После неуспелог покушаја да продре у Црну Гору, скадарски паша је намеравао да у непокорну земљу уђе преко Паштровића и Црмнице. Да би спречио ту операцију, провидур је преуредио једну кулу у утврђење. Сличан покушај 1646. почео је претећим писмом пашиног ђехаје, који је скупљао војне податке. Јула те године скадарски паша је продор усмерио на Грбаљ.⁴³ Одмах затим (19. јула) паша је напао и Паштровиће, где је спалио шест кућа и посекао једног Паштровића.⁴⁴ Напад скадарског паше на Грбаљ и Паштровиће поновљен је 1649. године.⁴⁵ Јула 1651. херцеговачки и скадарски санџак-бег напредовали су према Перасту и Паштровићима. Наредних година Паштровићи су морали да се делом населе у Будви.⁴⁶

Ствар се поновила у Морејском рату. Чим су почела непријатељства, изасланство, под вођством Ника Љубише, отпутовало је у Далмацију да тражи помоћ за Паштровиће и Будву, који су били изложени турским нападима; послате су две галије, али тиме Турци нису могли бити задржани. Том приликом Турци су унеколико срушили кастел Ластву а страдале су и неке приватне

⁴⁰ I libri commemoriali della Republica di Venezia, vol. IV, 49.

⁴¹ I diari di Marino Sanuto, vol. LVI, Venezia, 374; Commissiones et relationes venetae II, 240.

⁴² Р. Ковачић, Прилози за повјесницу Боке Которске, књ. II, 1878, 71-6, извјештај из Котора 22. VII 1646.

⁴³ Г. Станојевић, Црна Гора у доба Кандијског рата, 19.

⁴⁴ М. Јаћов, Le missioni cattoliche nei Balcani durante la guerra di Candia vol. I, Citta di Vaticano 1992, 353 (pre 5. VI 1663).

⁴⁵ Г. Станојевић, Црна Гора у доба Кандијског рата, 34.

⁴⁶ М. Јаћов, Le missioni, т. I, 358, 583.- И у Морејском рату Паштровићи су добили у Будви и Св. Стефан, одакле су их Млечани враћали (ИАК, УПМ III, 73)..

куће.⁴⁷ Паштровићи су се опирали планираним акцијама 1691. године.⁴⁸ На Турке у Паштровићима Млечани су деловали топовима са бродова из Будве.⁴⁹ Паштровићи су издржали и похару 1697. године.⁵⁰

Крајем XVII и првих година XVIII века Венеција је Паштровићима управљала преко гувернера.⁵¹ Осамнаесто столеће било је за Бокоторски залив златан век, али не и за крајеве изван самог фјорда. За Паштровиће ће сукоби с Улцињанима постати све чешћи и пресудни за паштровску регију.⁵²

Посебно су занимљиви неки моменти породичне свађе који се тичу кастела Ластве. Шестога маја 1656. општина је упутила молбу генералном провидуру Далмације са предлогом да се број војника за чување кастела повећа са 5 на 20 чувара с једним капетаном и да им се удвоструче плате; генерални провидур Антонио Бернардо је уважио захтев, те је општински суд био у могућности да именује 15 нових војника, изабраних из породице Медин. У књизи пергамена општине био је значајан и акт састављен 16. јуна 1716. Тога дана је которски ванредни провидур, након саслушања спорних страна, Ивана и Франа Каштелана с једне и потпуковника Вука Медина с друге стране, решио да се спорни предмет упути фискалном адвокату на мишљење, с тим што ће збор Ластве, до решења спора, бирати на време од два месеца старешину који ће чувати кастел. Осмога маја 1758. судије и представници Ластве упутили су представку ванредном провидуру у Котору. Један човек је утицао на међусобни однос двеју општина које су постојале у Паштровићима - кастел Ластве и Светог Стефана. Покојни Иван Каштелан Франићевић водио је порекло из Ластве а касније је због личних интереса прешао у општину Св. Стефана. Након тога прелаза мислио је да има права на кастел Ластву и почео је да се спори пред Николом Ерицом, бившим генералним провидуром

47 ИАК, УПМ I, 230, 235-6; III, 265-73; II, 201-53; IV, 358.

48 Хајдуци у Боки Которској 1648-1718, приредио М. Милошевић, Титоград 1988, 63-4, 530-1.

49 И. Злоковић, Прилози за историју поморства Будве, Годишњак ПМК, 174.

50 ИАК, УПМ XV, 152.

51 П. Шеровић, Паштровићи, Годишњак ПМК V, 31.

52 И. Злоковић, Поморство и трговина Паштровића (XVII-XIX в.), Годишњак ПМК IX, Котор 1960, 152-3.

Далмације, али га је овај дукалом од 20. септембра 1724. одбио од тражења; ту одлуку је потврдио један од следећих генералних провидура Даниел Долфин (18. јула 1734). Он је кастел Ластву ослободио приватног пресизања и ставио га је у надлежност државе, с тим да се породица Каштелан не сме више уплитати у послове општине Ластве. Иванов син Никола, међутим, усудио се (1757) да затражи као капетан кастела плату од надлежних власти; у томе је успео, а претходно није затражио мишљење од главара општине Ластве и занемарио је садржину дукала који је јасно одредио. Плата је већ читаво столеће дељена оним породицама чији су преци бранили кастел од Турака. На захтев Николе, општина Св. Стефана је одговорила ванредном провидуру, наводећи изјаву друге гране породице Медин, која је Николи оспорила наследну титулу капетана кастела. Николина грана братства је чувала кастел, те је и стекла надимак Каштелан. Титула свакако није значила и власништво, на што је циљао Никола. Оснивач кастела био је Стефан Грубачевић, који је, како је наводила Николина страна, завештао кастел Николиним прецима, којима је тако, наводно, дато и власништво кастела. Та страна је тврдила да је рођак Стефана Грубачевића, Радич Грубачевић оставио кастел зету Николи Медину сениору и његовој грани Медина, која се прибројила кући Грубачевић, примивши и славу Грубачевића (св. Стефан), уз учешће у банки Паштровића. Од Николе сениора остало је 1758. године 14 мушких чланова, који су током времена примили католичку веру, док је друга грана Медина, са 11 мушких чланова, остала у православној вери и сачињавала је већину општине Ластве на самом терену. Та друга грана Медина доводила се у везу са кулом Медуна у Кучима.⁵³ Каснија документација се није освртала на тај породични спор. Генерални провидур се вратио на питање Медина децембра 1762. године, али интересујући се за целу општину.⁵⁴

Паштровићи су 1785. године, постали жртва обмане Махмуд-паше Бушатлије. Његова војска улогорила се у Ластви, одакле је позвао паштровске главаре на разговор. Паштровићи су се храбро бранили, али је паша имао кудикамо више војника, те је извршио делимичан покољ житеља, док је цркву, манастир и многе куће опљачкао. После

⁵³ ИАК, УПМ LXXXV, 273-5 и 280-1; 273, 235, 280, 281; 272, 276, 279; 277-8.

⁵⁴ Исто, LXXXVIII, 375 (12. XII 1762).

крвопролића паша је (30. јуна) напустио Паштровиће и преко Бара се вратио у Скадар. Према једном извештају руског конзула, паша је погубио 162 припадника Паштровића, укључујући и жене и децу.⁵⁵

2. Сукоби Паштровића са суседима

Паштровићи као прзнице али и као држаоци земљишта на којима је стока могла боравити и зими, налазили су се у сукобу са својим суседима. Дуготрајни сукоб постојао је између Паштровића и села Глухи До (Црмница); спор је добио прву пресуду од умирног суда у Котору, који је сукоб решио у корист Паштровића (1560). Глуходољани нису прихватили пресуду арбитра, те је спор поново покренут 1588. обраћањем Паштровића црногорском кадији. Кадија је такође пресудио у корист Паштровића, тј. спорна гранична места призната су Паштровићима. Глуходољани и даље нису уступали поседнуто земљиште. Десет година касније скадарски санџак-бег, на обраћање Паштровића, пресудио је опет у њихову корист, али Глуходољани су и даље држали присвојени терен. Слични гранични спор постојао је и између Паштровића, с једне и Маињана и Брајића, са друге стране, Маињани су, наиме, 1577-78. године продали неко земљиште Паштровићима, који су о тој продаји добили потврду црногорског кадије. Маињани су одмах оспорили то власништво Паштровићима, те су се ови поново обратили црногорском кадији, који је опет (1588-89) издао потврду о купопродаји. Маињани су остали при своме, те су Паштровићи и 1590. добили од кадије хуџет о преносу власништва. Поред тог земљишта, постојао је и на другим граничним деоницама спор, који је завршен тако што је кадија обема странама признао право на половину спорног терена (1589). Маињани и Брајићи нису хтели да уступе ни пресуђену половину, него су се обратили султану, који је обема странама забранио да улазе на спорно подручје. И после султанове наредбе кадија је поново морао да суди односно оснажи ранију пресуду. Како Маињани и Побори нису попуштали,

⁵⁵ Ј. Томић, Махмуд Бушатлија, Глас СКА 76, Београд 1908, 101-212; Г. Станојевић, Црна Гора пред стварање државе, Београд 1962, 101, 114; Историја Црне Горе, књ. III, Титоград 1975, 424. - Махмуд Бушатлија се припремао против Паштровића и марта 1687 (Ј. Томић, Црна Гора за морејског рата, Београд 1907, 72).

скадарски паша је (1591) морао да им припрети да морају да поштују пресуде. Ни касније Паштровићи нису могли да преузму спорну територију.⁵⁶ Гранични сукоби су настајали стога што су сточари црногорских општина желели да поседну терене ближе мору, где су зими држали стоку.

Нема података да је акција Александра Паштровића (званог "Македонски") и Ј. Ренезија, са мандатом торинског двора (1606-7) до дизања устанка у Албанији довела до судара Паштровића са суседима.⁵⁷

У лето 1672. Црногорци су напали паштровиће и нанели им велику штету. Црногорци су се наредног месеца маја измирили са Паштровићима, тако да је долазак турске војске у Црну Гору постао излишан.⁵⁸ Кад су Млечани у Морејском рату забранили Катуњанима

⁵⁶ Г. Станојевић, Из историје Црне Горе, 332-5 и 348-50. - О Глухом Долу вид. Ј. Вукмановић, Паштровићи, 6 (пре 1560); Ј. Миловић, н. д., 239 (1755). Крајем XVII века Паштровићи су ипак држали Глухи Дол, али су лозу и војке у том селу као и суседном Попову Црногорци попалили (1690) (Историјски архив Херцег-Новог - у даљем тексту ИАХН, Puma, filza VII, 654). - Фебруара 1691. појавио се и разбојник из Маина према Будви, дакле и у Паштровићима (исто, No 665, 1. XI 1690. м.в.). Средином XVIII века Паштровићи су показали већу агресивност, па су Маињани и Браићи морали иставити страже на међама не само због заразе него и да спрече упаде Паштровића; страже су имале право на двошек (ИАК, УПМ LXXXV, 853, 1760). Паштровићи су и дању и ноћу узнемиравали Маињане тако да се судије из Маина нису могле предавити (априла 1762) ванредном провидуру, него су у Котор послали једног судију и канцелара да приме плате за Маињане и Браиће (Исто, LXXXVIII, 43, 14. IV 1762). Опоменути, Паштровићи су обећали да ће средити односе са Маињанима и Браићима (Исто, LXXXVI, 84, јула 1785). У те односе спадали су и дугови за преузету храну, на пример од капетана Марка Кажанегре, што Маињани нису намиривали (Исто, 159; 1761). О сукобима Паштровића са Маином вид.: Ј. Миловић, н.д., 108, 109-10, 110,118,119,128,177, 217; ASV, Prov. gen. in Dalamazia ed Albania, filza 292, Kotor 11. III 1751; Г. Станојевић, Митрополит Василије, 91. Сукоби са Браићима: Ј. Миловић, н. д., 14-5; Г. Станојевић, Црна Гора пред стварање државе, 50, 68. Мирење Паштровића и Грбљана: Ј. Миловић, н. д., 209. Спорови са Црмницом: Ј. Миловић, н. д., 101, 123, 182; Г. Станојевић, Југословенске земље, 208. Сукоб са Ђеклићима: Г. Станојевић, Црна Гора у доба владике Данила, Цетиње 1955, 48. Сукоби са Бјелицама: Г. Станојевић, Црна Гора у доба владике Данила, 102-3; Ј. Миловић, н.д., 23.

⁵⁷ Историја Црне Горе III, 80-1.

⁵⁸ Исто, 163,165.- Сукоби Паштровића са Цетињанима: Ј. Миловић, н.д., 10-11, 81, Богишићев архив (Цавтат), XXV, 3; Г. Станојевић, Црна Гора у доба владике Данила, 161, 162; исти, Митрополит Василије, 136. Сукоби са Црногорцима: Ј. Миловић, н.д., 30-1,33,81,162,175; Ј. Томић, Црна Гора за морејског рата, 68-9; Ј. Миловић, Владика Данило у свјетлу својих досад непознатих писама, Историјски

да догоне стоку на зимску испашу, настао је мали али суров чобански рат. Паштровићи нису дозвољавали Цетињанима да са стоком долазе у њихову гору, мада су им они траварину платили двоструко. И поред забране, Цетињани су долазили и сукоб се даље заоштравао.⁵⁹

Кад је настао Морејски рат, Паштровићи су добили дозволу за четовање на турској страни, али уз писану дозволу которског провидура. С обзиром да су хајдуци и Његуши опљачкали у селу Буковици (Црмница) 220 грла стоке и Паштровићи су тражили (1688) да се и њима додели слично допуштење. Кад тражено нису добили, четовање су наставили и без дозволе. Јула 1686. године 11 Паштровића посекали су главе турским главарима из Бара. Учествовали су и у акцији спахије Драга у селу Коручи, но после су се Паштровићи жалили да су Црногорци однели цео плен. Паштровићи нису заборавили да (1688) опљачкају Маињане и Брајиће, а са Будванима и хајдуцима су се радо залетали у Спич (1685).⁶⁰

Сукоба Паштровића са суседима било је још више у XVIII веку. Млетачке власти су забраниле својим поданицима да примају стоку Црногораца на зимовање. Због тога су Паштровићи (почетком 1788) по наређењу которског провидура отерали стоку Његуша.⁶¹ Кад су (децембра 1740) Његуши на силу са стоком упали у Паштровиће, которски провидур је заповедио да се Паштровићи оружјем одупру горштацима.⁶² У настављеним трвењима Паштровића и Маињана, Црногорци су држали страну Маињанима (августа 1739). Главари Горње Зете и поп Андрија Бурашковић поручили су паштровском

записи, књ. VIII, 344. Спорови са Његушима: Ј. Миловић, н.д., 149. - Владике и Паштровићи: Ј. Миловић, н.д. 3, 73,76,77,180,217, 233 (Сава је нарочито био гњеван на Паштровиће). - Паштровићи и Шћепан Мали: Ј. Миловић, н.д., 316; Г. Станојевић, Шћепан Мали. Београд 1957, 42, 46.

⁵⁹ Ј. Миловић, н.д., 9-10,399 - Крађе су вршили особито Црмничани, на пример, 1689. године (ИАХН, РУМА, filza VII, No 22). Црногорци су без одобрења улазили у Паштровиће, што је изазивало сумњу у Котору; Паштровићи су одговорили да страже више не могу постављати без помоћи државе (ИАК; УПМ LXXXV, 375, 1758 год.). На Петровдан 1761. дошло је до окршаја са Црмничанима, у коме су ови имали једног погинулог и четири рањена а Паштровићи једног погинулог и два рањена (Исто, LXXXVI, 61, 1761.).

⁶⁰ Хајдуци у Боки Которској, 174-5,458-9,280,21,285,232-3.

⁶¹ Ј. Миловић, н.д., 22.

⁶² ИАК, УПМ LIX, 15.

збору да не покрећу војску да опљачкају маињанску сиротињу која је сакупљена у малој општини док су Паштровићи многобројнији. Уосталом, и Паштровићи и Маињани су (септембра 1737) били попаљени и оплењени, тако да је 15 Паштровића погинуло, неки су били рањени, а удовице и деца без хранитеља су кукали.⁶³

Пошто арбитража у сукобу Паштровића и Црногораца (24. јануара 1744) није дала резултата, архимандрит Василије Петровић је (средином фебруара) учинио пасторалну посету Грбљу и Паштровићима, настојећи да закључи умир између Паштровића и Црмничана. Ванредни провидур Котора известио је да у Будви гарнизонира само чета посаде, а према граду се налазе немирни суседи Паштровићи, Маињани и Побори. Јула 1749. паштровске судије су пристале на поравнање Бечића и Маињана због земљишта, као и да се састане изборни суд за мирење Паштровића, на једној и Грбљана и Маињана, на другој страни. Посебна је била прича о сударању Паштровића са католичким Спичом и Баранима (нарочито у лето 1748).⁶⁴

У првој пловини 50-их година сукоби су били стални. Которски ванредни провидур бринуо је (јануара 1750) о односима Грбља, Маина и Паштровића.⁶⁵ Године 1752. постигнут је споразум између Грбљана, Маињана и Паштровића.⁶⁶ Но, марта 1752. затегнути су односи између Паштровића и Црногораца, јер су ови последњи упали на млетачко подручје и одвели стоку дуждевих поданика; од људи који су стражарили на граници отели су оружје и друге ствари.⁶⁷ Ломови у држању Паштровића и Црмничана обновљени су маја 1755, јер је опет био у питању испаша у пограничном појасу; од Паштровића том приликом само петорица нису учествовали у конфронтацијама. Што се

⁶³ Ј. Томић, Подаци у сукобима и мирењу Црногораца и турских поданика 1735-1766, Споменик СКА LXXII, Београд 1931, 24, 25, 20.

⁶⁴ Исто, 30. и 42, 37, 62-3.

⁶⁵ Исто, 66. - Другог августа 1759. више Грбљана пошло је заједно у брда више Будве; ту су сачекали петорицу паштровских плъачкаша, припуцали су и убили једног Бечића (ИАК; УПМ LXXXV, 514. и 920, 3. VIII 1759).

⁶⁶ Историја Црне Горе III, 313.

⁶⁷ HAD, Lett. Lev. LXXVII b, 101' od 27. III 1752, сенат Николи Гундулићу у Босни.

тиче три општине (Побори, Маине, Брајићи), које су пришле Републици, Паштровићи нису желели да смире суседство са њима.⁶⁸

Фебруара 1766. млетачке власти потрудиле су се да издејствују умир између Паштровића и Маињана. Крвопролиће између суседа трајало је од 26. октобра 1740. до празника св. Димитрија. Пред ванредном провидуом из Котора Маињани су изјавили жалбу преко четворице а из Паштровића су дошла четворица судија; "вера" је дата још 28. јануара, а за наредни месец је остало да судије сакупе 12 угледника из главних породица 12 племена који би санкционисали измирење. Кад су (марта 1766) Улцињани ранили четири Паштровића, ванредни провидур у Котору тражио је да му Паштровићи опишу догађај а унапред им је забранио да се свете.⁶⁹ Последња трећина столећа почела је тако што је которски ванредни провидур измирио Паштровиће и Брајиће (септембра 1767). Претходно је закључена акција са непокорним Кажанеграма и збор је саставио белешку о умирењу тога рода. У нередима Кажанегра учествовало је 40 младића, од којих су неки изгубили живот, неки су се налазили у оковима а остали су наставили да живе у миру.⁷⁰ Крајем јула 1756. на Мирка Греговића, као изасланика паштровске општине, и његове пратиоце извршен је атентат у Дубровнику, али је ствар санирана Греговићевом изјавом (1770). Између рода Греговића и Петрићевића постојала је крв чији су кривци били Марко Греговић и Марко Ђ. Петрићевић; на умиру су радиле млетачке власти између новембра 1779. и јануара 1780. године.⁷¹

Посебан однос Паштровићи су показивали према суседном турском Бару и католичком Спичу. Иван Бечић са братом Стефаном и осталом браћом опљачкао је (1705) два угледна Баранина, разлупавши им и главу; опленио је и Матију Боначића из Бара и напао једну дубровачку и једну драчку лађу.⁷² Јула 1707. Барани су се жалили да су им Паштровићи у Спичу отели једну шајку која је имала да плови у Сенигалију са каменом из места Мало (у водама Сасена); шајка којом

⁶⁸ Ј. Томић, Подаци, 84-5,89-90.

⁶⁹ Паштровске исправе XVI-XVIII вијека, Цетиње 1959,146, No 203 (1741); 191, No 256 (21. IV 1766).

⁷⁰ А. Соловјев, н.н., 32.

⁷¹ Исто, 201-2, 209-10.

⁷² ИАК, УПМ XXII, 299.

је управљао неки Омер насукала се на жалу Спича, те су то искористили Паштровиџи.⁷³ У јесен 1721. Паштровиџи су напали Баране, о чему је генералном провидуру писао Али-ага Омербашиџ.⁷⁴ Капетан барске тврђаве Мустафа молио је млетачке власти да се обуздају Паштровиџи, да не нападају и не убијају Спичане; исте 1745. жалили су се и отац и син Андриџи из Бара.⁷⁵ Наредне године улџињски кадија Осман жалио се Доменику Бубиџу у Будви, те је (септембра 1746) успостављен мир између Паштровиџа, Барана и Спичана.⁷⁶ Спор Спичана и Паштровиџа нашао се нешто касније пред барским кадијом Ахмедом, при којем суђењу је присуствовао и пуковник Бубиџ, као представник млетачке власти. Которски ванредни провидур писао је да је тешко смирити Паштровиџе и Спичане због њихове ђуди и узајамног задиркивања. Бубиџ је приликом суђења предао барском капетану Муртези два писма генералног провидура поводом спора Спичана и Паштровиџа, наводеџи да Паштровиџи не маре за мир и да чак буне Црногорце, слажуџи се са сличном констатацијом Осман-аге из Бара.⁷⁷ Лети 1765. турска војска из Мркојевиџа и Подгорице усмерила се на Будву и Паштровиџе, али и на Маине, Поборе и Грбаљ, и то због отимачине једног бергантина са пшеницом.⁷⁸ Суседство Барана и Паштровиџа било је затегнуто и 1768. године.⁷⁹ Паштровиџи су 1785 поруџили једну кулу Баранима, те је генерални провидур писао барском капетану и градским прваџима о обнови куће.⁸⁰

Понекад је несугласица било и са Пераштанима. Фебруара 1691. Паштровиџи су позвали своје перашке пријатеље на двобој. Будванин

⁷³ Historijski arhiv u Zadru (u daljem tekstu: HAZd), Dispacci, II-2 (Da Riva), 169-70 (30. VII 1707), 181-2 (21. VIII 1707).

⁷⁴ HAZd, Dragomanski arhiv, filza LXXVI, No 14/150 (2. XI 1721).

⁷⁵ IAMN, PUMA, filza CLVII, list 4 i 6; filza CLXVIII, 103-5.

⁷⁶ HAZd, Dragomanski arhiv, filza CXXI, No 16, 14. IX 1746.

⁷⁷ HAZd, Dragomanski arhiv, filza CXXI, No 77,78, 84 (19. X 1746).

⁷⁸ ASV, Capi del Consiglio dei Dieci, Lettere di Rettori e di altre cariche, bista CCLXXIV, Budva 4. VIII 1765.

⁷⁹ HAZd, Dragomanski arhiv, filza LXXX, No 9, писмо скадарског паше Мехмеда примљено у Задру 22. X 1768.

⁸⁰ HAZd, Dragomanski arhiv, filza CIII, No 9 i 10, Kotor 29. VIII 1785 и капетанов одговор.

Стефан Русовић молио је которског провидура да спријечи тај дуел.⁸¹ Обрачуна је било и са удаљеним Ришњанима, такође лаким на оружје и за кршење закона и реда. Ришњани су напали неку паштровску лађу и намеравали су да побију посаду а робу отму, али су их у томе претекли Пераштани, паштровски пријатељи.⁸²

Неки Паштровићи нису неговали добросуседске односе ни према Будви, од које су зависили. Једног дана средином XVIII века, приликом отварања растела (ограде) пред будванским градом, група прикривених Паштровића убила је једног војника. Затим су на примећене отворили ватру са градских бедема, али од ње нико није страдао јер су се Паштровићи хитро извукли. Не само варошани него и градска посада били су блокирани и нико се није усудио да изађе из Будве, јер су Паштровићи поставили заседе да би убили још кога. Њихова огорченост настала је због кажњавања једног Кажанегре.⁸³

3. Поморство и трговина Паштровића

Изгледа да прикључење Паштровића Млетачкој Републици није ишло глатко. Племићи су напустили остале племенике који су били спремни да се предају Сињорији, али су и они накнадно пришли кад су утврђени услови (капитули) предаје. Пре приласка, неко кратко време примили су заштиту деспота Србије. Ту је, од стране Млечана, посредовао генерални капетан у Јадрану Франлеско Бембо.⁸⁴ Признање племства добили су: Дабижив Алексић Паштровић, Радић Миховић, Иван Ризанић, Иван Ђуда, Ратко Калођурђевић, Новак Црнеч, Петан Главош, Сорак Бурановић, Хрвоје Новаковић, Кањош Младеновић Близикућа, Вукота Драгојевић, Радич Грубачевић, Бохан (?) Буљарић и Новак Томић.⁸⁵ У време транзиције посланика Ђурђа В. Бранковића тражио је од Сињорије да казни Нику Ермана због

⁸¹ IAHN, PUMA, filza VI, No 658,669,580-2 (1690 m.v.).

⁸² ИАК, УПМ LXXXIV, 885 (20. VII 1759).

⁸³ Исто, LXXXV, 1059.

⁸⁴ AAV XI, 259, No 2709 (4. IV 1423) и 280, No 2810 (4. IV 1423.).

⁸⁵ Исто, XII (1971), 81, No 2905 (17. X 1424).

ексцеса који је учињен у вези са Пашџровићима.⁸⁶ Још пре прихватања млетачке власти Сињорија је (марта-априла 1417) доделила неке парцеле земљишта у селу Велика Булкија Пашџровићима; тада су земљу добили у феуд Стефан Викто и Антонио да Пакти, скадарски житељи, под условом да 15 поља (за производњу пшенице и проса) препусте неким Пашџровићима; ови су се обавезали да дају десетину Стефану и друговима. Приликом приласка Републици, Пашџровићи су као заједница добили неки посед; наиме, капетану Скадра је поручено да се Марину Друшкову исплати 200 дуката као замена за терен на који су уведени Пашџровићи.⁸⁷ Пашџровићи су преко которских власти још марта 1423. добили 28 труба веронских и вичентинских вунених тканина са прибором, што је било потребно да се сашије 60 хламида. Јула 1430. Радич Грубачевић са своја три брата тражио је због наводног сиромаштва новчану помоћ; Сенат је Радичу и браћи преко Котора исплаћивао месечно по осам перпера сваком.⁸⁸

Поморска трговина Пашџровића почивала је на повластицама, слично као код Пераштана. Привилегије су добијене још 4. априла 1423. У VIII тачци уговора речено је да ће Пашџровићи бити ослобођени плаћања дажбина у Венецији и у другим млетачким поседима; једино ограничење се састојало у томе је да роба, која се ослобађала дажбина, буде домаће производње.⁸⁹ Ослобођење од царина проширило се и на низ других материјалних обавеза, везаних за поморску трговину (лучке пристојбе, наплате у сидришту, давање залога, ситни трошкови око издавања царинских пропусница, контрибуције за галије у Трогиру, таксе приликом куповине бродова, мешетарије приликом купопродаје робе, уплате зајмова итд). Пашџровићи који су се иселили, на пример, у Сплит и Шибеник исто су тако били повлашћени од "реалних и персоналних терета" и плаћања царине (1571). Царинске повластице нису могле пружити

⁸⁶ ASV, Senato I secreta, R. IX, 39-40; AAV, XII No 3003 (3. IX 1423).

⁸⁷ ASV, Senato I Secreta, Deliberazioni, R. VIII, 109' i 109'-10 (25. VI 1423); AAV, XI, No 2751; 259, No 2752 (29. VI 1423).- Roberto Cesi (R. Cessi, Storia della Repubblica di Venezia, vol. I, Milano-Messina 1968, 360) у навођењу територија Републичиног ширења помиње Балшиће али не и Пашџровиће.

⁸⁸ ASV, Senato mixta, R. XXXIV, 95; LVII, 240; AAV; XI, 216, No 2705 (18. III 1423); XIV (1972), 89, No 3383 (15. VII 1430).

⁸⁹ С. Љубић, Листине VIII, 226.

стварне користи, јер аграрна производња Паштровића је била ништавна, тако да су могли изнети на тржиште минималне количине вуне, нешто уља, сира, дрва, воска, коже и вишка житарица. На довозу туђих артикала нису били повлашћени. У XVI веку још нису јаче трговали страним продуктима, осим што су вештачки покушавали да повећају наводно своје вино у промету. Млетачки синдици су, међутим, скретали пажњу да Паштровићи промећу туђе вино. У том погледу био је издат дукал (1530) који им је дозвољавао да увозе страном вино за своју употребу, без увозне царине, али не и да га реекспортирају. Кад је реч о увозу, Паштровићи су (1587) покушали да добију ослобођење од увозних царина за мање количине тканина, али захтеви у том смислу нису прихваћени. Дукалом од 1624. године тражено је уверење локалних судија да заклетвом потврде (уз заклетву и збора канцелара и капетана; као и начелника Будве) да је конкретна роба заиста домаће производње. У XVI веку Паштровићи су имали свој део Словенске обале (од Паладе до словенског моста); ту су се од 1587. почели скупљати и бродови из Далмације. Трговање с Албанијом оснажило је тек у XVII столећу.⁹⁰

Млечани су истицали Паштровиће као одважне морнаре који својим лађама плове у Венецију и у друга места Републике;⁹¹ као истакнуте поморце наводили су Марка Канделу и Николу Давидова.⁹² Документи о купопродаји бродова нису у прво време многобројни. Лука Сенојевић је (1514) поседовао грип који је продао Николи Главовићу и Блажу Јунковићу из Паштровића, који су за њега платили дуг Јелисавети Ерицо, жени Ђурђа Црнојевића.⁹³ На захтев подесте (градоначелника) Будве, наређено му је да се од соли, која се тражила на рисанској скели, одвоји 3000 модија и упути у Будву, да би се продајом стекао новац за исплату најамних војника.⁹⁴ Млечани су, посебно 1567. и 1568. године, довозили у Котор количину соли

⁹⁰ М. Милошевић, Бока Которска, 313-15.

⁹¹ А. Соловјев. н.н., 25.

⁹² П. Шеровић, Паштровићи, Годишњак ПМК, 35.

⁹³ Р. Ковијанић, Помени црногорских племена у которским споменицима XIV-XVI в., књ. I, Цетиње, 145-6.

⁹⁴ ASV, Senato I Mar, R. XXIII, 5. XI 1534.

двапут већу од потреба града, да би од тога квантума остало и за Пашћровиће, који су се некад снадбевали у Св. Срђу на Бојани.⁹⁵

У првој половини XVI века, идући за Пераштанима, Пашћровићи су почели да улазе у довоз и трговину арбанашким житарицама и неким израђевинама од дрва. Пераштанин Иван Дабиживовић допловио је са Левента у Корчулу, на пропутовању за Венецију, путујући на лађи којом је управљао Никола Пашћровић. Почетком 1525, на пример, црногорски санџак-бег покренуо је Новљане и Скадране против Будве, Бара и Пашћровића.⁹⁶ Поморца Јеронима, Задранина насељеног у Кјођи, оптужио је у Котору Радо Ближикућа из Пашћровића због штета које му је нанео при набавци хлебног зрна и осталог што је валонски војвода Ајаз задржао, као што је задржао и његовог сина и комисионара као јемце. Радо је живео у Венецији и уговорио је пловидбу на линији Албанија-Венеција; жито је укрцао из резерви војводе у Полонији, а као комисионар при тој куповини послужио је Будванин Никола Марасковић; пошто је Јеронимова марцилијана укрцала терет и испловила, у Валони је у окове бачен Пашћровић Андрија Николић, који је пошао да обезбеди извоз зрневља. У Валону је затим спроведен и Јероним, коме је пошло за руком да се ослободи и као јемца је оставио Радовог сина; Радов синовац Николица обећао је војводи преузимање извесне количине жита, али само зато да би нашао могућности да исплови из Валоне, под изговором да треба да се врати у Будву по новац. Пашћровић Плеса, који је иначе живео у Котору, кренуо је са двопеком у Венецију, на броду Пашћровића Луке Медина. Тридесетих година XVI века Пашћровићи су се први пут јаче укључили у житарску трговину, заједно са Будванима. Пашћровић Радо Ближикућа поставио је у Дубровнику Марина Ст. Замању да, као правни заступник, сакупи цену неког проса, продатог преко Радовог сина у граду под Срђем. Исти Радо је крајем пролећа 1537. преко неког Пераштанина довезао просо у Дубровник, па је од поменутог Замање примио исплату за 103 стара цереалија.⁹⁷ Средином фебруара 1538. Лука Пашћровић пре-

⁹⁵ J.-C. Hocquet, *Sel et la fortune de Venise*, vol. I, Arras 1979, 281-90.

⁹⁶ Б. Храбак, Бокелји као набављачи арбанашких житарица 1480-1700, Бока ХХ, Херцег-Нови 1984, 88, 88-9, 90, 92.

⁹⁷ Исто; HAD, Cons. rog. XLIII, 153 od 7. VI 1539.

дао је житној служби у Венецији 350 стара пшенице.⁹⁸ Исти Лука је (јуна 1539) добио "веру" да га због дуга од 150 дуката неће гонити његови веровници.⁹⁹ Могло би се закључити да је дубровачким обртним капиталом тај Паштровић набављао арбанашко жито за Венецију, где се постизала боља цена, али где се нису могле извући новчане позајмице.

Паштровићи су се средином XVI века све више одавали поморству, посебно католици из Ластве. Лука Медин, на пример, продао је Ивану Шатићу из Цавтата четири карата брода, којим је Иван управљао да би осигурао пловило за путовање у Патрас.¹⁰⁰ Педесете и 70-те године биле су потпериоди глади, права прилика за ванредне зараде житарских трговаца и помораца који су превозили зрнелвље. Нема података о ритму богаћења појединих Паштровића на тој основи, али су они учествовали и даље у превозу хране и сировина из Албаније. Поред житарица, извесну пажњу су оклањали јевтином дрвету са ушћа арбанашких река, док о транспорту соли, производа рударства, сточарских артикала, индустријског биља и о довозу западних тканина и предмета од гвожђа вести нису регистроване. Дубровчани који су у Улцињу успоставили контакт са турским пијацама у Албанији користили су и паштровске бродове. Преко једног Паштровића Дубровчани су послали 60.000 акчи свом накупцу Лауру Свино.¹⁰¹ Тих година Будвани и Паштровићи пошли су путем Пераштана, везујући се за дубровачко тржиште, које је омогућавало бржи пословни успон него рад за Млечане у Боки Которској и северније. Од тога времена Пераштанима су пословно били најближи Будвани и Паштровићи. Године њихове повећане делатности биле су: 1580, 1582, 1583. и 1585. Посебно треба поменути Ивана Буделића званог Пуска, који се 1580. населио у Будви; много је путовао, превозећи робу и у Венецију, узимајући и барско уље и рибе из Бојане и Скадарског језера за Апулију. С једним Которанином делио је неку лађицу; у Дубровнику је, као и Пераштани, узимао кредите; најзначајнији финансијер био му је Рафаел Налдини, који му је једном (1580) дао чак 1500 талира пословне вересије; једном су га на путу у

⁹⁸ ASV, Consiglio dei Dieci, parte comm, R. IV, белешка 4. VII 1528.

⁹⁹ HAD, Cons. min. XXVIII, 247' od 7. Vi 1539.

¹⁰⁰ HAD, Div. canc. CXXXVIII, 221-2 (decembra 1553).

¹⁰¹ HAD, Lett. Lev. XXX, 37-7' od 20. IX 1565.

Албанију ухватили гусари, те се једва ишћупао из њихових канћи.¹⁰² Зараћен новац из бродарења прелазно је у руке зајмодаваца, који су тражили наметаће секвестара на имовину бродара. На молбу и за интерес једног Кипранина узашћен је у рукама Италијана Алберта Тромбинија сав новац Пашћровића Марка Николиног.¹⁰³ Као што се види, странци су одлучивали о пословним резултатима пашћровских патруна и капетана. Поред житарица, од Кипарског рата, и вуна из балканских земаља постала је коњунктурна сировина. Године 1581, 1585. и 1589. а изузетно и 1587. и 1588, скопска и косовска вуна налазили су се у транзиту на лађама перашћанских превозника из Љеша готово искључиво у Венецију. У те трансакције су се поред спретнијих Перашћана убацивали и неки Пашћровићи, као Стјепан Медин.¹⁰⁴

Поред Пашћровића који су се преселили у Котор и одатле трговали, неки су се (око 1580) преселили у Будву, одакле су трговали арбанашћким житом и уљем из Бара; један од тих трговаца житарице и уље извозио је у Венецију, а бавио се и превозом рибе из Скадарског језера и Бојане у Апулију; одржавао је пословне везе са Дубровником и тамо се снабдевао кредитом.¹⁰⁵ Током 1587. године Будвани су се заплели у сукобе с Улцињанима и Дубровћанима. Приликом утовара житарица у Бојани дошло је до крви, па је пало неколико глава. И Будвани, као некад Перашћани, тврдили су да не могу живети без трговања с Албанијом.¹⁰⁶

Крајем XVI века Пашћровићи су, тобоже имали 300 лађица од 300 до 1000 стара носивости које су кружиле по целом Јадрану, а у Венецији су такође уживали бесћарински извоз многих роба.¹⁰⁷ Број тих бродица је више него увећан, те би Пашћровићи били срећни да су имали десети део тога. У Албанији, својој основној набављачкој зони, Пашћровићи су преузимали и усољено свињско месо за Дубров-

¹⁰² Б. Храбак, Пословање помораца и трговаца из Боке Которске у Албанији до 1600. године, Споменик САНУ 127 (В), Београд 1986, 22, 23.

¹⁰³ HAD, Div. canc. CLXVII, 4 at od 18. VIII 1580.

¹⁰⁴ Б. Храбак, Пословање помораца, 35.

¹⁰⁵ Историја Црне Горе, књ. XII, 577.

¹⁰⁶ ASV, Senato I Mar, R XLVIII, 1. XII 1587.

¹⁰⁷ Commissiones et relationese venetae, t. V, Zagreb 1962, 312; I. Pederin, Das venezianische Handelssystem und die Handelspolitik in Dalmazien (1409-1797), Studi veneziani XIV n.s. (1987), 132.

ник. Фебруара 1594. добављач је био Виценцо Каштелан из Ластве а трговац-финансијер Павао Ив. Санковић, родом из Херцег-Новог; за 30 примљених талира вратио је вредност од свега 20 и по дуката.¹⁰⁸ Арбанашке производе Санковић је понекад набављао и у Паштровићима уместо у Албанији.¹⁰⁹ Према извештају бившег ванредног провидура у Котору Алесандра Барбара (1596), Паштровићи су се налазили у сталном непријатељству са турским насељима на граници Маинама и Брајићима.¹¹⁰ Један такав сукоб избио је 1590, на шта је реаговао султанов двор наредбама скадарском санџак-бегу и кадији Црне Горе. Један млетачки извештај из јуна 1593. наводи Бијелу Гору као предео Паштровића.¹¹¹

У другој половини XVI столећа и Паштровићи су следили пример Барана и Будвана да би при превозу па и куповини житарица у Албанији користили новчана средства херцегновских и улцињских муслимана.¹¹² Бродови из Будве и Паштровића, почеком седме деценије столећа, товарили су зрневље за Дубровник и Херцег-Нови а понекад и за Венецију и Истру, и то обично на крцалиштима рта Родони; њихови лаки бригантини плитког газа могли су пристати и уз плићаке и пешчана жала северне Албаније и ући у замућене рјечине арбанашких речица. Паштровић Никола Ђурђев довео је (1565) 638 млетачких стара пшенице из Албаније у град св. Влаха. Једна од позитивних одлика будванских и паштровских бродица састојала се у томе што су биле брзе (јер се морнари нису ослонили само на једра него су и веслали) и што су својим малим капацитетима управо одговарали малим могућностима испорука терета у арбанашким пристаништима. Године 1566. неки Будвани и Паштровићи продужили су да се, као нешто раније Пераштани, држе дубровачког житарског тржишта, које је знатно превазилазило функцију снабдевача самог града под Срђем.¹¹³ При преузимању превоза житарица из Албаније Паштровићи

¹⁰⁸ HAD, Sent. canc. CLIX, 12 od 11. II 1594.

¹⁰⁹ HAD, Div. canc LLXXIX, 28-9' od 6. II 1590.

¹¹⁰ А. Соловјев, н.н., 26.

¹¹¹ I libri commemoriali, t. III, Venezia 1908, p. 97, No 53 (31. XII 1590).

¹¹² Б. Храбак, Извоз житарица из Османлијског царства у XIV, XV и XVI столећу Приштина 1971, 174; Commissiones et relationes venetae II, 238.

¹¹³ Б. Храбак, Бокељи као набављачи арбанашких житарица, 103-4.

су се, као и други поморци, могли послужити познатом установом осигурања поморске пловидбе у Дубровнику.¹¹⁴

Осамдесетих година набавке житарица у Албанији су се умножиле. Давид Давидовић и Иван Ђурђев Кањош, обојица Паштровићи, на питање Ивана П. Драчевице, изјавили су да су од Ивана примили сто талира да из Албаније доведу пшеницу и другу робу и да то допреме у Дубровник, уз поделу добити по которској терцарији.¹¹⁵ Поменути Налдини организовао је и довоз жита из Маће у Котор за рачун Александра Јакоње. Паштровићи су се, више него други из Боке Которске и данашњег Црногорског приморја, у то време држали Котора у допреми хлебног зрна, користећи његове пловидбене обичаје. Поморци паштровске слободне општине били су и Никола Ђентилеца, Иван Ђ. Кањош и Десинко Бечић. Лука Ђурђев довозио је (1587) просо и лој из Барија свом веровнику у Дубровнику.¹¹⁶

У прве две деценије XVIII века било је случајева да су муслимански пирати из Херцег-Новог примали у друштво хришћанске поморце из Будве, Паштровића, Пераста па чак и Котора.¹¹⁷ Почетком тога столећа Будва је показивала све мању зависност од Дубровника, али је њено поморство забележило и прве знаке опадања.¹¹⁸ У исто време су се неки од њих ангажовали на страни италијанских владара и Шпанаца против Турака. У науци је позната делатност Александра "Македонског" и људи његовог круга у Милану, јужној Италији, на јужном јадранском приморју и у Херцеговини. Овом приликом се само наводи да су (јануара 1625) у Венецији задржани Иван Ђуда и породица са послугом "Македонског".¹¹⁹ Године 1627. бивши провидур у Котору Пјетро Морозини о Паштровићима је кратко закључио: "хиљаду конфузија и скандала". Следећи извештај которских провидура о Паштровићима (1630) говорио је да се Паштровићи владају као и Пераштани - "у дискрецији, да се не би старали о

¹¹⁴ Неки примери: HAD, Noli e sic. I, 233'-5 (Luka Dominkov), III, 117-'8 (Blanko Macedon).

¹¹⁵ HAD, Div. not. CXXIII, 62 od 12. IX 1585.

¹¹⁶ Б. Храбак, Бокелји као набављачи, 112-3.

¹¹⁷ Г. Станојевић, Новска скела у XVIII вијеку, Споменик САНУ 127(В), 94.

¹¹⁸ В. Винавер, Похара, Пераста, Историјски записи V/VIII годиште, 328, 329.

¹¹⁹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni, R. XV, 240' od 22. II 1624 m.v.

наредбама и одредбама које им се дају па и у јавној служби”; постоји тешкоћа да се сазна нешто о испадима и деликтима које настављају да чине на својој територији. Паштровићи нису водили рачуна о куги у Албанији, где су следили и Улцињане а налози о контумацији изазивали су њихову дрскост. Бивши которски провидур Антонио Молино је за њих рекао (1637) да, дивљачни и дрски, подстичу нереде на граници, што изазива сталне жалбе; дају склониште бандитима и избегавају службене посете млетачких представника власти, чак и которских пореских камерленга.¹²⁰

Осигурања при пловидби у Албанију и западну Грчку користили су у Дубровнику и Паштровићи. Још 1548. године Лука Медин уплатио је стопу осигурања за своју каравелу на рути Будва-Лепант-Патрас (главни утовар) - Венеција.¹²¹ Такви случајеви су се умножили 30-их година XVII века. Године 1635. Стјепан Доброхнић и Марин Вочинић из Паштровића обезбедили су се од штета на пловидби Дубровник-Албанија-Дубровник. Можда је био Паштровић или је с њима пословао Маро Колендин, који је такође 1635. осигурао брод на трасама Дубровник-Албанија-Дубровник и Дубровник-Валона-Дубровник. Никола Петровић, који је становао у Ровињу, примио је да превезе у Венецију 675 волујских и 560 јагњећих кожа за Јевреје који су осигурање направили у граду св. Влаха.¹²²

Почетком XVII века Паштровићи су извозили на тржиште житарице из Албаније и западне Грчке, уље, дуван, вуну, коже и валонски асфалт, а пословали су са Венецијом, Далмацијом, Дубровником и Апулијом.¹²³ На основу которских архивских записа излази да су најцењенији артикли извоза били маслиново уље (и из Бара), суво месо, сир, восак, коже и вино како домаће производње тако и арбанашког суседства.¹²⁴ Већ у Будви наплаћивана је (1654) царина на арбанашко жито, вино, често и уље, јер је било јасно да је реч о импорту и реекспорту.¹²⁵ У периоду 1626-1684. године мржња и жеља за осветом су расле а изазивани су и сукоби са улцињским пиратима.

¹²⁰ А. Соловјев, н.н., 27-8.

¹²¹ HAD, Noli e sic. LVIII, 257'-8 i 258', 259.

¹²² Исто, LIX, 8 od 31. I 1636.

¹²³ R. Raci, n.d., 89.

¹²⁴ И. Злоковић, Поморство, 89.

¹²⁵ Н. Вукчевић, Средњовјековни статут Будве, Будва 1970, 20-21.

Кад су почели Морејски па и Кандијски рат било је случајева да су Паштровићи били отимачи и трговци робља не само муслиманског него и хришћанског (посебно из Спича).¹²⁶

Као и Пераштани у Албанији, Паштровићи су пословно радили са Турцима из Бара. Сандаљ, син Луке Плеште, именовано је у Дубровнику за свог пуномоћника Мехмеда Алију, рајса (поморца) из Бара, да сакупи све што га је следовало, нарочито да наплати од Ђованија Ђеновљанина, ожењеног у Цавтату, неки дуг.¹²⁷ Јуна 1665. Стјепан Франикица примио је од Ивана Николиног, такође Паштровића, сто дуката по налогу Виценца Самуелија, барског католлика.¹²⁸ Пријатељство код људи, сличних тадашњим Паштровићима и барским Турцима, тешко се одржавало и није могло да потраје баш дуго времена. У пролеће 1685. на почетку Морејског рата, Турци из Бара дигли су се против Паштровића, и преко скадарског санџак-бега о томе је била обавештена Порта. Муслимани који су желели да избегну војну дужност у турској ордији у Угарској, склањали су се на млетачкој територији, но при прелазу државних међа у Паштровићима су доживљавали погрде, били су пљачкани и шиканирани; по наредби из Скадра, на ту деоницу границе довучена су два топа.¹²⁹

У другој половини XVII столећа Паштровићи су се у Дубровнику финансијски ојачали, те су производе које су довозили на почек и кад дужници нису били у стању да плате ни затезне камате, дуг се претварао у "аптаге", тј. уз номиналну своту зајма не би се рачунале и камате. Такав "аптај" дао је Никола Паштровић двојници дубровачких сељака из Шумета маја 1668. године¹³⁰ вероватно за уступљено жито.

Године 1682. популација Паштровића износила је укупно 1770 житеља, и то одраслих мушкараца 506, жена наводно само 269, мушке деце 778 и женске наводно само 157.¹³¹ Док су се поморци исељавали и тако извукли из беде, они који су остали у завичају живели су на рубу егзистенције, пре свега због мањка хране. На кукњаву због

¹²⁶ Н. Милошевић, Бока Которска, 315-16.

¹²⁷ HAD, Proc. sanc. XXXVIII, 225'-8 pd 5. I 1654.

¹²⁸ HAD, Div. for. C, 148 od 26. VI 1665.

¹²⁹ HAZd, Dspacci gen. provv., Pietro Valier (1685), kut. I, knj. i, f. 91', No 65, 22. IV 1685.

¹³⁰ HAD, Aptaj IX, 123 od 14. V 1668.

¹³¹ Г. Новак, Сплит у свјетском промету, Сплит 1921, 132.

глади, Сенат у Венецији је наложио властима у Котору (1659) да одвоје 1000 стара проса и кукуруза за Паштровиће. Неколико дана пре тога Паштровићи су добили неколико бомбарди и других артиљеријских оруђа за одбрану тврђаве Св. Стефан.¹³² За тврђаву је било средстава пре него за народ! У време млетачке опсаде Улциња 1696. Паштровићи су дошли пред Бар, али се нису лађицама пребацили на улцињско поприште. Тада је на страни Турака 2000 Валонаца, под командом Такат-аге, суделовало у борбама против млетачког десанта.¹³³ Кад су непријатељства прекинута мировним уговором, Франо Кажанегра је отишао у Скадар да нађе муслиманску врачару.¹³⁴

Набавка и превозење житарица из Албаније и у XVII веку били су главни извор виталног одржавања и зараде. Јула 1626. представници четири општине - Пераста, Будве, Паштровића и Збора св. Михаила, састали су се у луци Бара и донели су одлуку о савезништву у погледу вођења трговачких послова у северној Албанији услед надређивања Улцињана, нарочито према Пераштанима. Непосредни повод био је сукоб који се изродио у љеском пристаништу и до скале области Матје. Спор се стварно јавио још раније, бар 1614, кад су Улцињани, као султанови синови, почели да својатају та крпалишта која су дотад била потпуно слободна и за дуждеве поданике.¹³⁵ Паштровићи су поново учествовали у обезбјеђивању хране Котору.¹³⁶ Паштровићи су стизали и на арбанашки југ, у Валону. Мартин Вучинић био је ортак Стијепа Доброхнића из Дубровника и Марка Иванова, патруна галеона; међу ортацима настао је спор око 1306 стара пшенице, јер је толико Паштровић Вучинић требало да утовари и испоручи; он је предао само 1130 стара и пет купела; укрцао је, међутим, 1250 стара.¹³⁷ Осигурање његове пловидбе указује на слање 300 реала и о довожењу 500 стара односно још 2000 стара на галеону Марка Иванова на линији Дубровник-Валона-Дубровник.¹³⁸

¹³² ASV, Senato l Mar, R. CXXIII, 144 (17. VI 1659), 140' (9. VI 1659).

¹³³ G. Contarini, I storia delle guerre di Leopoldo Primo, imperatore e de' principi colledati contro il Turco dall'anno 1683 sino pace, t. II, Venezia 1710, 547, 550.

¹³⁴ ИАК, УПМ XX, 1113' од 19. XII 1699.

¹³⁵ Б. Храбак, Бокелџи као набављачи, 140-1; М. Милошевић, Бока Которска, 315.

¹³⁶ HAZd, Spisi gen. providura: A. Močenigo, 47; I. Pederin, n.n., 140.

¹³⁷ HAD, Mob. ord. LXXVII, 34'-5 od 12. II 1636.

¹³⁸ HAD, Noli e sic. LVI, 257 od 26. IX 162-3.

Чак и један Паштровић, насељен у Валони, полазио је из Дубровника у Албанију на крцање зрневља.¹³⁹ Понекад, као 1635. године, арбанашко жито превожено је у Венецију по изричитом наређењу највиших млетачких власти.¹⁴⁰ Као Будвани, и проицљиви Паштровићи, као најјужније млетачко упориште на Јадрану, обављали су обавештајне задатке, особито пратећи кретање улцињских гусара и извештавајући о стању у суседном Бару па и у Скадру.¹⁴¹

У последњој четвртини XVII века повластице Паштровића су продужаване не на десетогодишњи рок, као раније, него годишње (1677), док је само нешто раније рок продужавања био пет година (1655, 1672). Како је довоз уља из јонског и јадранског приморја постао коњунктуран, и Паштровићи су се укључили у ту пропусивну трговину и превоз. Коже из балканских земаља су се раније извозиле нарочито у Анкону и Барлету, но и Венеција је тражила неке сточарске производе који некад нису довожени у монополистички дуждев град. И сама паштровска властела, слично суседном Бару, почела је да обраћа већу пажњу маслињацима (на пример у Крљеву), те је око маслина долазило и до спорова. За трговачку делатност Паштровићима је мањкао новац, те су један другоме давали зајмове или су их узимали у лукама у које су улазили; износи нису били велики, највише до 50 цекина; уколико је реч била о одласку у Албанију, то је увек наглашавано, јер је Албанија била терен који није могао да омане. Ни у последњим годинама столећа нису могли изостати оружани окршаји са суседним Грбљанима, док су их бројнији Црногорци нападали и пљачкали.¹⁴²

У Морејском рату Дубровачка Република није била у рату с Османлијским царством, те су Паштровићи и Будвани пловили под дубровачком заставом и за дубровачки рачун по жито у Албанију. Новембра 1685. Петар Гранхоџић који је боравио у Будви, добио је налог да са Андријом Бакјером и са Паштровићима крене у Албанију.¹⁴³ Крајем XVII и почетком XVIII века Паштровићи су морали напустити трговину с Албанијом због непријатељства Улцињана а њихове позиције преузели су Доброћани. Паштровићи су се заспорили и

¹³⁹ HAD, Div. for. LI, 179'-43' od 8. III 1632.

¹⁴⁰ М. Милошевић, Бока Которска, 315.

¹⁴¹ И. Злоковић, Поморство, 88.

¹⁴² Паштровске исправе, 67, 68, 78, 84, 88, 93-4.

¹⁴³ HAD, Lett. Lev. LXIX, 288-8' od 17. XI 1685. P. Granhodžić u Budvi.

са Дубровчанима, па су и са њима прекинули пословне односе.¹⁴⁴ То је, међутим значило и повлачење из велике трговине, што је уследило после повлачења Будвана. Последњи коњунктурни артикал пре Морејског рата био је сир (често и са Пелопонеза), али су ту постојале бирократске сметње и у редовима самих трговаца. Група бродара (и из Пераста и Паштровића) у молби (2. априла 1682) запретила је да ће престати са довозом уколико се не убрза административни поступак, тј. уколико братовштина не прекине са одуживањем преговора о откупу, тражећи рок од највише 15 дана.¹⁴⁵ За исхрану свог становништва у Морејском рату Паштровићи су се оријентисали на кукуруз који су укрцавали у Бриндизију. Но и ту су показали лоше манире многих перашких трговаца, са проневером новца, смањивањем мере, избегавањем плаћања царина и слично.¹⁴⁶ На пример, 1694. године бродица капетана Вука Медина налазила се у Херцег-Новом а помињана је у вези с неком крађом.¹⁴⁷ Питање царинских спорова, трошарине и такса те извозних дозвола у разним лукама Републике била су стално на дневном реду.¹⁴⁸

Последњих година XVII и првих деценија XVIII века још се чинило да је стање у поморском трговању Паштровића уобичајено, јер је било још доста промета бродова и робе. Игњатије Злоковић је начинио свод архивских регеста из Котора о поморству Паштровића, чему је додао податке из штампаних радова. Из тога прегледа излази да је и даље било путовања у Венецију, Далмацију, Истру и Ровињ, Корчулу (кукуруз), Трст (дуван), Сенигалију (нарочито 1710. године) и Апулију, да су Улцињани отимали бродове, да се одлазило у Албанију, да се трговало пшеницом и кукурузом, уљем, дуваном, воском, говеђим кожама, али и пушкама и гвожђаријом, да је било спорења са царинским органима и свађа међу самим бродарима, да су поштрени критерији за издавање дозвола, јер су Паштровићи кршили извозне прописе и безобзирно трчали за бољом зарадом, да су набијане цене грани у оскудним годинама, да Паштровићи нису поштовали

¹⁴⁴ М. Милошевић, Бока Которска, 315, 316.

¹⁴⁵ М. Милошевић, Прилози трговачким везама бокелјских помораца са млетачким тржиштем, Годишњак ПМК IV (1956), 67.

¹⁴⁶ IAHN, PUMA, filza III, 111-159. No 42.

¹⁴⁷ ИАК, УПМ XIII, 572.

¹⁴⁸ И. Злоковић, Поморство, 89-90.

здравствена правила (посебно у вези с кугом 1740. и 1742), да су се иселјавали у Апулију (после 1741, особито 1752. и 1783). Злоковић је навео бродове, патруне и капетане за године 1694-1721. Према једном извјештају из 1729. Паштровићи су поседовали једну тартану (од 900 стара носивости), четири тартанеле (400-700 стара), три галеоте (80-200 бачева носивости) као и мање објекте којима се пословало по нахођењу. Према нађеним подацима за дуги период од 1684. до 1897. године, могу се набројати око 80 капетана и патруна, и то највише из братстава Кажанегра, Митровића, Перезића, Медина, Шољага и Грегговића.¹⁴⁹

Наводе которских регеста треба попунити подацима херцегновског архива. Будвани и Паштровићи су почетком XVIII века куповали со у Котору; првих година столећа Улцињани су овима почели продавати јевтинију со; стога је Пјетро Мацини из Котора тражио од генералног провидура да се та нова пракса забрани.¹⁵⁰ Зима 1716. била је гладна. Закупник херцегновске царине Никола Душић навео је да је о Божићу те године дељена посебна помоћ Грбљанима, Маињанима, Поборима, Брајићима, Црногорцима, Паштровићима и Ришњанима.¹⁵¹ У списку дозвола за пловидбу у Херцег-Новом, од укупно 403 решења 22 (5,456%) односи се на Паштровиће; од њих је 11 путовало у Албанију, три за Сенигалију, два за Далмацију, два за Корчулу, два за Бар, само један за Венецију а у једном случају није наведено одредиште; најчешће се помињу Кажанегре (4) и Перезићи (3). Из 1720. године постоје четири а из 1726. једна дозвола, од којих четири за Албанију а једна за Турску (свакако опет за Албанију).¹⁵² Паштровиће је у Напуљску краљевину (1714, 1752) превозио Милош Кажанегра и тамо су Паштровићи ступали у службу напуљског монарха.¹⁵³

¹⁴⁹ И. Злоковић, Поморство и трговина Паштровића (XVII-XVIII в.), Годишњак ПМК VIII (1959), 90-92; IX, 157-65.

¹⁵⁰ ИАХН, ПУМА, филза XVIII, 1. 46 (25. IX 1708).

¹⁵¹ ИАК, УПМ XXXIV, 466-7; М. Милошевић, Прилози проблематици копнене трговине послје освајања Херцег-Новог и околине од Турака 1687. године, Бока II, Херцег-Нови 1970, 94.

¹⁵² IAHN, PUMA, filza LXXc, dok. br. 45, 46, 47, 64, 65, 147, 154, 155, 173, 194, 195, 202, 238, 246, 331, 344, 352, 353, 372, 373, 382; filza XX, 64, 66; filza LXXXIII, 48 (1726).

¹⁵³ С. Мијушковић, Књига паштровских привилегија, passim.

У првој десетини XVIII века био је уносан промет дуваном из Албаније. Крчачи су полагали заклетву својим завичајним судијама, а ови су испуњавали товарне листове ("болете"). У тим пословима издвајали су се поморци из Ластве, јер су на разним местима уносили у бродове и робу Улцињана.¹⁵⁴ Октобра 1718. ванредни провидур у Котору прогласом је забранио Паштровићима одлазак у Албанију без своје дозволе; поред тога, при повратку су били обавезни да се пријаве млетачким властима, које би контролисале које робе и колико превозе, јер се све најпре морало довести у Венецију, с обзиром на давно установљен приоритет млетачке пијаце; на мору су контролу спроводиле у том смислу две бокелске фусте које су заустављале и прегледавале пловила, а награђиван је и систем достава.¹⁵⁵ Фреквентан је био и правац ка Сенигалији, где су одржавани познати сајмови. Патрун Стјепан Перазић је опленио пред том луком неку барку натоварену житом.¹⁵⁶ Кад би понестало финансијских средстава за нови утовар, Паштровићи су били приморани да продају део брода којим су пословали; тако је учинио (1702) и капетан Вуко Митровић као власник шајке "Св. Никола", продавши њену трећину (тј. 8 карата) у дубровачкој луци Петру Анђелу из Скадра.¹⁵⁷

Осамдесетих година XVIII века Паштровићи су поново одлазили по жито у Албанију, на пример, за потребе Дубровчана.¹⁵⁸ За неке дубровачке градитеље Паштровићи су довозили дрво са ушћа арбанашких река.¹⁵⁹ За потребе исхране свог живља ишли су понекад на скупле апулијске пијаце.¹⁶⁰

Одлазак у Албанију морао се надзирати и стога што Паштровићи нису имали обичај да поштују санитарне прописе и да одседе у карантину коју недељу, а Албанија је била легло куге и других заразних болести. Власти у Венецији и Котору мотрили су на Паштровиће јер

¹⁵⁴ ИАК, УПМ XXI, 488 од 5. III 1708.

¹⁵⁵ Исто, XXXVIII, 493-7 од 14. X 1718.

¹⁵⁶ ИАК, УПМ XXVI, 841 (13. XII 1709); XXVII, 106-7 (1709).

¹⁵⁷ HAD, Div. canc. CCXVIII, 83'-4 од 21. IX 1702.

¹⁵⁸ HAD, Lett. Lev. XIX, 288-8' од 17. XI 1685.

¹⁵⁹ Паштровске исправе, 214-15.

¹⁶⁰ HAD, Div. for. CCXX, 38-8' од 20. VII 1796.

су примали робу из Скопља, такође често зараженог.¹⁶¹ Ни црногорски суседи нису поштовали санитаретске прописе. Приликом доласка пећког патријарха у Пашџтровиће морао је бити састављен записник здравствене комисије. Црногорци су се спуштали на више страна: преко Мокре Плоче, Грбља, преко Тројице односно Врмца.¹⁶² Око пријема неке вуна од њих (вуна је била најопаснија због бува које су преносиле кугу), примљене на барском подручју отворена је истрага.¹⁶³ Пашџтровићи су нарочито били осетљиви на појаву заразе у суседном Бару, који је био пристаниште Скадра, где су епидемије биле честе (на пример и јуна 1761, кад је у граду умрло десет особа и кад је болест унесена и у Пашџтровиће).¹⁶⁴ Према редовно зараженом Улцињу и Барани су постављали страже.¹⁶⁵ Дубровчани су регистровали и долазак света у Дубровник из Пашџтровића.¹⁶⁶ У другој трећини столећа из Пашџтровића су у Дубровник обично долазиле жене да уновче вишак производа, доносећи често рашу (грубу вунену тканину).¹⁶⁷ Доношење раше сведочио би да се ова и занатски производила. Архивских вести о занатлијама у Пашџтровићима готово нема; у дубровачким архивалијама забележен је сабљар Тасоје Гргевић (1475).¹⁶⁸

4. Гусарење Пашџтровића

Према обичајима древног времена, трговци су се у повољним приликама одавали гусарству. Пирати у Будви и Пашџтровићима рано су се јавили, још средином XIV века. Три гусара из Будве били су

¹⁶¹ С. Мијушковић, Појавата на чумата во Скопје 1740. и нејзинето ширење во другите крајишта, Историја бр. 1-2/1966, 111, 112, 118-14.

¹⁶² IAHN, PUMA, filza CXLIX, No 561 (1749).

¹⁶³ Isto, filza VII, No 423, 433 (11. XII 1690).

¹⁶⁴ ИАК, УПМ LXXVI, 84 (24. VII 1765), 66 (5. VIII 1761).

¹⁶⁵ ИАК, УПМ LXXXVII, 224 (2. VIII 1761).

¹⁶⁶ И. Злоковић, Поморство, 159.

¹⁶⁷ HAD, Sanitas I, 114 (13. VI 1524; XII, 52' (25. II k 734, Kara Uskoković sa 8 zavežljaja bele raše), 82' (15. VI 1741 Kata Hodžić iz Brgata koja je došla iz Paštrovića sa 18 snopova raše); VI, 99 (31. IV 1755).

¹⁶⁸ HAD, Proc. not. XI, 12-12' od 8. XI 1475.

осуђени 1359. од дубровачког суда, што је општински целат јавно извршио.¹⁶⁹ Исти Сенат је (27. августа 1366) констатовао да Паштровићи као гусари наносе дубровачким бродарима велике штете; стога је решено да се против њих предузму опште мере.¹⁷⁰ Паштровићи су наносили штете и которским лађама. Због тога је 1399. у Котору један паштровски изасланик преговарао са представницима которске општине.¹⁷¹ У вези са прихватањем млетачке власти Паштровићи су најпре имали бити пацификовани. Которски провидур Марко Барбариго и ислужени заповедник у Јадрану Марко Бембо поднели су 16. марта 1423, али и пре тога, извештаје да су Паштровиће привели послушности да би Котор био ослобођен страха.¹⁷² Знајући за последице после пиратских подухвата, сами прекршиоци би са млетачке територије понекад бежали преко Јадрана. Тако је било и 1524. кад је опљачкан један турски брод на Бојани; пљачкаши су заједно са лађом коју су опленили умакли у Апулију.¹⁷³

Кад је велика армада Хајредина Барбаросе (у лето 1539) пролазила испод Паштровића, морнари са тих бродова запалили су неколико кућа и један манастир у Паштровићима. Да се за то освете Турцима, људи који су се вратили са одбране Херцег-Новог, навалили су на лађе које су се привремено усидриле на Јазу (паштровска обала). Тада су, наводно, ударени темељи тврђаве Св. Стефана. Код поделе плена са турских бродова било је неслоге.¹⁷⁴

Последњих година XVI века појачано је муслиманско гусарство у областима у којима су пловили Паштровићи. То је изазвало додатне тешкоће и оптерећења за ионако слабе финансије пословних људи. На пример, Андрија Давидовић је дао 130 шкуда да би ослободио брата Франа из руку Алжираца; новац је предао Буро Мих. Сушица са Лопуда.¹⁷⁵ Паштровић Никола Стјепанов, житељ Хвара, изјавио је

¹⁶⁹ К. Јиречек, Историја Срба I, 78; II, 222.

¹⁷⁰ Libri reformatinum. Monumenta ragusina IV, 52.

¹⁷¹ И. Синдик, Душаново законодавство, 126.

¹⁷² AAV XI, 203, No 2696 (pre 16. III 1423), 206, No 2689 (16. III 1423).

¹⁷³ Diari di Marino Sanuto XXVII, 362.

¹⁷⁴ П. Шеровић, Паштровићи, 33.

¹⁷⁵ HAD, Div. not. CXXIX, 77' od 10. II 1587.

(1590) у Дубровнику да се ослободно ропства од Мухарема Шабановића, посредника у Херцег-Новом у промету робова; обавезао се да ће Мухарему платити 150 талира и поклонити му тканине боје пауна од 100 ткачких јединица; јемци су му били један Млечанин са Хвара, његов таст и један Дубровчанин.¹⁷⁶

Генерални провидур Далмације је (1607) издао смернице поводом сарадње неких Будвана, Паштровића, Пераштана и Которана против турских бродова из Херцег-Новог, Улциња и Љеша; упутство није било противно удруживању помораца али је бранило да повезани бродари удружену снагу искористе за властите гусарске подвиге; било је случајева да су на млетачким бродовима служили као морнари султанови поданици; та пракса била је кажњива, али провидур је желео да се трговци који држе турске морнаре најпре опомену. Потпуно идентични документ издао је генерални провидур пет година касније, што значи да није имао позитивног ефекта.¹⁷⁷ Муслиманским гусарским пловилима придруживали су се понекад млетачки поданици из Будве и Паштровића, Пераста па и Котора, учествујући заједно у отимачинама.¹⁷⁸ Августа 1637. нека паштровска барка штетила је Баране, одувевши им челик и барут понесене из Венеције.¹⁷⁹ Турци из Улциња и Бара као пешаци и коњаници појавили су се (марта 1648) пред Грбљем и Паштровићима, но после чаркања повукли су се, поневши седам лешева, међу којима и тело погинулог сина једног од главних првака Бара; Паштровићи су изгубили само двојицу.¹⁸⁰

Гусарска навада Паштровића показала се у другом делу дуготрајног Кандијског рата, конкретно 1659. године. Паштровићи су нападали суседне крајеве са својих бродова, нарочито Спич, хватали су нејач и продавали их у Напуљској краљевини као турско робље; међу продатима било је доста хришћана, па и из Црне Горе (из Глухог Дола), али није било ниједног Турчина. У том прљавом послу истицали су се Руцовићи (или Челентовићи).¹⁸⁰ Они су сами из Спича отели 200 чељади коју су продали као Турке. Стефан Руковић је за то осуђен у

¹⁷⁶ HAD, Div. not. CXXVI, 124-4' od 6. VIII 1592.

¹⁷⁷ ASV, Senato I Mar, R. 98 i 102; Senato I secreta, Deliberazioni, Rettori iz registri.

¹⁷⁸ Г. Станојевић, Новска скела, 94 (1612).

¹⁷⁹ ASV, Senato I secreta, Deliberazioni Costantinopoli, R. XXII, 70 od 18. VIII

¹⁸⁰ А-САНУ, Заоставштина Ј. Томића, бр. 8711-VIII/1, бр. 1778.

Напуљу на пет година тамнице. Његов брат Вучина робијао је две-три године. Њихов трећи брат лишен је слободе а бригантин му је спаљен по нареби генералног провидура; тај је умро у узама. Ручовићи су 80 Спичана дали муслиманима, а кад је Стефан пуштен из затвора прикључио се улцињским морским вуковима.¹⁸¹ Рођак гусара Ручовића Иноценц Медин живео је распусним животом, проневерио је новац Аустријанаца дат за ослобођење заробљених фратара а лично се натурао да буде изабран за барског надбискупа; конкретно, тражио је новац за двојицу наводно ухваћених фратара, заточених у Санта Маури, а ови су живели у Валони и само нису смели напуштити ту варош; Иноценц је одрастао у Будви а имао је пет сестрића у Бару, где је његова сестра била удата за муслимана.¹⁸²

Маја 1662. улцињске фусте су плениле у паштровским водама. Которски ванредни провидур тражио је од хајдучког харамбаше Стевана Поповића да не хара по Боки Которској него ван ње; Поповић је наишао на једну улцињску фусту у тренутку кад је она отимала вредности са једне паштровске брацере; он ју је савладао и заробио 25 муслимана.¹⁸³ Од хајдука који су се населили у Паштровићима а бавили су се пиратеријом помињу се (јануара 1677) Живко Терзија, коме је познати Бајо Пивљанин дуговао, затим Живко Стјепанов, Марко Ратков Цвјетковић и Марко Сладов.¹⁸⁴ Сердар Стеван Поповић савладао је у водама Паштровића гусарску галију након кратке али одлучне борбе; од 25 заробљених, четворица су погинула, међу њима и чувени рајс Даис (?).¹⁸⁵

У последњој четвртини XVII века Паштровићи су се повратили ранијој навици да гусаре. Почетком јесени 1675. они су опљачкали насеље Кобаш (на дубровачком подручју), али су се због тога покренули Улцињани, који су држали да смо они смеју да дејствују отимачким баркама.¹⁸⁶ Јуна 1689. три бригантина паштровског вој-

¹⁸¹ М. Јаčov, *Le missioni*, II, 88-90, 334,57'.

¹⁸² Исто, II, 308-9

¹⁸³ Хајдуци у Боки Которској, 81-2

¹⁸⁴ Исто, 135, 142.

¹⁸⁵ А. Лалашевић, Значајне борбе бокелских помораца против гусара и пирата, зборник: 12 вјекова Бокелске морнарице, Београд 1972, 72, 74.

¹⁸⁶ HAD, ASMM XVII s., sv. XV, No 1648, Mihu Sorgo-Bobaliju u Veneciju 5. XII 1675.

воде Бука Медина налазили су се у луци Шипана; кад су у луку ушле две броднице домаћег живља, Паштровићи су са њих насилно скинули вреће, а иницијатори напада били су Никола Павлов и Буко Синовић, војводини људи који су после извршеног насиља отпловили даље.¹⁸⁷

Морејски рат пружио је Паштровићима још веће отимачке изгледе. Они су хајдуцима спахије Драга преотели плен који се састојао од 15 јунади и 24 грла ситне стоке (1684). Децембра исте године Паштровићи су опленили француску тартану у каналу Корчуле; отимачком филуком заповедао је хајдук Саво Црнчанин, али је међу морнарима било Паштровића, па су се опљачкане ствари обреле у паштровским кућама.¹⁸⁸ Ванредни которски провидур окривио је паштровиће и Будване за поморско разбојништво.¹⁸⁹ Исте године Паштровићи и Будвани су из луке Крфа одвукли брод са теретом неког Марка Барбарига и довукли га у Сутоморе. Иван Буровић са својим грипом спроводио је три заплењене улцињске пеоте крцате житом; због невремена склонио се у луку Будве, где су га напаале четири паштровске гаете са 50 људи; Буровић се под борбом извукао из Будве, али су га код Цавтата млетачки ратни бродови приморали да се врати у Боку.¹⁹⁰

Паштровићи су у пролеће 1686. учествовали у противгусарском крстарењу. Да би осигурао поморску трасу од Улцињана, которски ванредни провидур је одредио експедицију састављену од фуста, гаета и филука под заповедништво, Вицка Бабовића из Пераста, Стевана Видаковића и Сладоја Томашевића; њима су се придружили многи хајдуци, неки Будвани, Маињани и Паштровићи.¹⁹¹ Априла 1688. Паштровићи су у једном већем походу Црногораца и Будвана попалили кулу и неке куће у селу Каручу; отерану стоку су им одузели Црногорци, који су иначе одустали од похода. Јануара исте године Паштровићи су пошли на Спичане, али их је задржао которски провидур; вође акције били су Вук Николичић, један од четворице

¹⁸⁷ HAD, Lett. Lev. XXXVIII, 39'-40 od 17. VI 1689, генералном провидуру Молину.

¹⁸⁸ Хајдуци у Боки Которској, 207-8, 202-3, 205-6; И. Злоковић, Поморски подвизи бокељских хајдука, 71.

¹⁸⁹ И. Злоковић, Прилози за историју поморства Будве, Годишњак ПМК XII, Котор 1964, 175; IAHN; PUMA, filza XVII, 3.

¹⁹⁰ ИАК, УМП I, 44, 538, 466-73; И. Злоковић, Поморски подвизи, 71.

¹⁹¹ Хајдуци у Боки Которској, 258-9.

паштровских судија и Стојан Рађеновић.¹⁹² Децембра 1692. Паштровићи, капетан Петар и Иван Медин, из Будве су са хајдучима и својим племеницима напали на полуострво Родони испред Драча и отерали у ропство многе муслимане, од којих су тражили откуп.¹⁹³

Паштровска пиратерија долази до пуног изражаја тек у прве две трећине XVIII века. Без довољно бродова и финансијских средстава после Морејског рата, Улцињани су се удруживали са Паштровићима и са својим баркама стизали су до Истре и Фријулија.¹⁹⁴ Улцињани се нису смели појавити у Анкони и Напуљској, те су за тобожње власнике својих бродова потурали Будване и Паштровиће и под млетачком заставом улазили су у све луке.¹⁹⁵ Та пословна спрега је смањивала гусарска надметања. Године 1702. млетачке власти водиле су дугу истрагу поводом тужбе Матије Боначића против браће капетана Стевана и Ивана Митровића, чији су морнари у 3 сата ноћу упали на Боначићев брод који се налазио око Драча и однели 110 цекина и сву покретну имовину; Митровићи су се склонили у Паштровићима и нису се одазивали на позиве которског провидура. Потерница је била расписана и против Франа и Луке Кажанегре по тужби патруна Марка Доброшића. Године 1705. Марко и Стефан Кажанегра окривљени су за одношење гвожђарије (вредне 100 дуката) са једног будванског бродића. Наредне године Паштровићи су пријављени властима због дрског држања према државним органима и војсци као и због похаре једног грипа са Брача.¹⁹⁶

У јесен 1709. Стефан Перацић је у Сенигалији опљачкао барку натоварену житом.¹⁹⁷ Године 1715. Паштровићи су под Св. Стефаном пресрели неку тартану са француским знамењем која је пловила са Крфа за Венецију са теретом воска, дувана и друге робе. Две године касније дубровачки Сенат се жалио на штете које паштровски бродари наносе њиховим поданицима у водама Пељешца.¹⁹⁸ Године 1724.

¹⁹² Исто, 455-6, 440-1.

¹⁹³ Исто, 582, 586-7.

¹⁹⁴ ASV, Cinque savi alla Mercanzia, busta LXI, 15. I 1705.

¹⁹⁵ Историја Црне Горе III, 232, (Г. Станојевић)

¹⁹⁶ И. Злоковић, Поморски подвизи, 71-2.

¹⁹⁷ ИАК, УПМ IV, 106-7; XXVI, 541.

¹⁹⁸ И. Злоковић, Поморски подвизи, 72.

Улцињани су у арбанашким водама одузели бродове Кажанегре и Перазића из Ластве, јер су ова двојица прекршила забрану уласка у арбанашке луке; потом су ови отели две улцињске тартане; ствар је окончана повратком заплењеног зрневља.¹⁹⁹ Бечићи су (1731) опљачкали кукуруз који је припадао двојици Новљана.²⁰⁰ Године 1739. у северној и средњој Албанији Улцињани су пословали са око 40 пловних објеката који су непрестано претили Пераштанима и Паштровићима. Посебно је био агресиван Мехмед Белај из Улциња који је опленио један першки и неки паштровски брод.²⁰¹

Кад су (маја 1742) неки Паштровићи отели две улцињске лађе, которски ванредни провидур је заповедио начелнику Будве да лиши слободе неколико виђенијих Паштровића.²⁰² Реч је била о одмазди капетана Бошка Перазића, коме су Улцињани одузели две тартане у Љешу.²⁰³ Извесна роба однесена је са тартане рајса из Љеша а налазила се код Андрије Шољаге и код неких Будвана.²⁰⁴ Паштровских гусара било је и 1749. и у водама Хвара.²⁰⁵ Милош Кажанегра морао се правдати да никог није наговарао да убије једног лекара из Дубровника.²⁰⁶ Средином столећа помиње се више људи из братства Кажанегра (Франо, Лука, Крсто, Зане) и Перазића (Бошко, Крсто) који су нападали лађе под дубровачким, апулијским и млетачким барјацима.²⁰⁷ У другој трећини столећа поново су учестали сукоби Паштровића и њихових поморских суседа. Први преступ изазвали су Паштровићи отимачином на једној галеоти у грушкој луци (јуна 1734) и нападом на неку скадарску гаету која је допловила из Анконе; препад је изведен у подне и у њему је страдао један скадар-

¹⁹⁹ И. Злоковић, Поморство и поморска трговина Паштровића, 164.

²⁰⁰ ИАК, УПМ L, 222.

²⁰¹ ИАК, УПМ LV, 581 (25. X 1739), 582 (12. X 1739).

²⁰² С. Мијушковић, Турске мјере против улцињских гусара, Годишњак ПМК XII, Котор 1964, 87.

²⁰³ С. Мијушковић, Пиратске одмазде Паштровића над Улцињанима извршене бродом власништва цетињског владике Саве, Годишњак ПМК XIII, 12.

²⁰⁴ IАНН, PUMA, filza CXLIX, 303, 347, 367; Ђ. Миловић, Прилог проучавању гусарства на Јадрану и Средоземљу током XVIII вијека, Годишњак ПМК IX (1956) 95.

²⁰⁵ IАНН, PUMA, filza CXLIX, 481.

²⁰⁶ Исто, 469 (1749).

²⁰⁷ М. Милошевић, Ђока Которска, 340.

ски католик (Јакоб Кампси), који је пошао са једним другом као емисар у Задар; нападу је претходила пуцњава из неког чамца; Паштровићи су прешли на гаету и почели да лију крв; узрок ексцеса била је освета због тога што су Улцињани у Цавтату убили Мата Ј. Бечића који није намирио неки дуг и што су под Улцињом масакрирали попа Ивана Лукшу Мартоловића, Луку Митровића и још неке из Св. Стефана.²⁰⁸ Извештај из Задра Сенату наводио је да је реч о нападима Улцињана на паштровске барке а заоштрени односи су стварно настали због крцања у арбанашким лукама, где су Улцињани сматрали да могу имати монопол. Како су Паштровићи одговарали сличним мерама, капетан у Јадрану добио је задатак да присуством својих пловила смањује напетост и да поморцима проверава пасоше.²⁰⁹ Паштровићи су узвратили осветом првих недеља 1745. године, о чему је Котору јавио капицибаша из Еара. Паштровићи су под Улцињом ухватили два брода крцата жетом, што је било сопственост Алије и Мехмеда рајса из Улциња; барски капицибаша је тражио да се приликом убирања откупа зарачуна и 400 цекина за његов рачун. Скадарски санџак-бег Абдурахман-паша је поводом случаја упутио писмо которском провидуру, захтевајући да млетачке власти не допуштају Улцињанима улаз у своја пристаништа пре него што покажу његову бујурулдију (за чије је издавање требало платити).²¹⁰

Средином XVIII века, кад су користи од трговине почеле да изостају, Паштровићи су се вратили својим гусарским навикама. Нарочито се помиње Крсто Кажанегра, који је заједно са Баранима и Улцињанима пловио под турским барјаком. Због кријумчарења дувана била му је у Апулији секвестрована лађа и терет; кад му упркос његовим молбама имовина није враћена, одао се пиратерији. На својим крстарењима пленио је напуљске, турске, дубровачке и млетачке бродове; њему се придружило 40 младића да се свикавају крвавом занимању.²¹¹

Поред Улцињана, који су се средином XVIII века већ сасвим претворили у успешне трговце и почели одвицати од поморског

²⁰⁸ ИАК, УМП LXXXIII, 165'-6 од 27. VI 1734.

²⁰⁹ Naučna biblioteka u Zadru, No 21037, Manoscritti, 533. Lettere al Senato, Grimani iz Zadra 29. VIII 1734.

²¹⁰ ИАК, УПМ LXV, 328 и 330 (22. II 1745).

²¹¹ А. Соловјев, н.н., 30-1.

разбојништва, јавили су се млађи пирати из Љеша, са Истма и Родонија; Улцињани, којима су ови такође сметали, решили су да их уништавају, а скадарски паша је лично молио генералног провидура да власти у Далмацији те лупеже хапсе. Појавили су се и западни пирати под заставом Монака који су ушли у млетачки ”Залив”, а на своје јарболе су подизали млетачке заставе. Од бокељских гусара Дубровчане су највише ометали рисански отимачи 1755. године.²¹² Поменуते године Паштровићи су пљачкали на свом уобичајеном простору, у корчуланском каналу, где су ухватили неку анконску гаету. Речени Кажанегра пресрео је између Ђулије Нове и Монте Санта једну напуљску гаету коју је опљачкао; на захтев угледних личности на двору Двеју Сицилија, которске власти су извршиле претечаину у Кажанегриној кући.²¹³

Почев од 1758. године пиратерија на Јадрану па и Паштровића стекла је висок ниво учесталости. Капетан у Јадрану, Ђакомо Градениго, обавестио је которског ванредног провидура о два паштровска брода лоших намера, којима су се придружиле сличне лађе Спичана и Барана те да кретање те ескадрице угрожава слободу пловидбе. Како су Паштровићи пленили, нарочито од рта Остро до колочепског канала, на дубровачко тражење исти Градениго одредио је једну галеоту да стално кружи на том простору. Двојица Паштровића отела су на мору ствари неког Стојана златара из Подгорице и тај се случај дуго није скидао са страница преписке скадарских Турака и которских провидура. Посебно су биле узнемиравајуће узајамне пљачке Грбљана и Паштровића; заоштравање је почело почетком лета кад су Паштровићи одузели тројици Жупљана коње, пушке и бодеже; паштровске суђе су се изговарале да њихови људи нису злочинци, те је арбитража заказана у Будви, али Грбљани нису хтели да улазе у град, него су тражили да се истрага обави изван зидина.²¹⁴

Није била друкчија ни следећа 1759. година. Због пљачке Перезића, поп Ђуро Циговић и Перо Јовов ухапшени су на једном турском пазару; паша им је одузео, 80 цекина, а поп је одлежао 107 дана тамнице. Јово Кажанегра, према достави конфидента из

²¹² ИАК, УПМ, LXXIV, 703 (август 1754), 50 (10. IV 1755), 22-7 (12. VI 1755).

²¹³ ИАК, УПМ LXXIV, 281 (11. IV 1765); LXVIII, 174 (29. XI 1755).

²¹⁴ ИАК, УПМ LXXXV, 380 (25. VII 1750), 367, 349, 416 и 333; 454 и 462-3.

Паштровића, нестало је из места пребивалишта. Можда је то било стога што је дубровачки кнез обавестио которског ванредног провидура да паштровске барке и даље плене на дубровачком приморју. Нешто раније саме паштровске судије известиле су поменутог провидура да су две њихове броднице испловиле у непознатом правцу, противно њиховом упозорењу које је остало без учинка. Првих дана маја неки Паштровићи су напали једну улцињску лађу и са ње су што у готову а што у роби однели 80 цекина, и то као одмазду за предад који су неколико дана раније извршили неки Улцињани над Паштровићима одневши им 40 цекина. Прве десетине јула пријављена су будванској канцеларији недела Стефана Љубише и Христофора Дапковића Балића. Крајем месеца будванском подести обзнанио је Марко Бечић да му се син Никола, под изговором да иде на рибање а наговорен од неких злочинаца, отиснуо на море са барком, у друштву порочних људи. У првој половини септембра Паштровићи су напали на неку улцињску лађу. Тада су пирати из Паштровића пресретали све стране и домаће бродове. Код рта Св. Арханђела навалили су на рибаре који су из морских дубина вадиле корал, а затим су се усмерили на Колочеп; ту су напали на неки брод и опљачкали га; као главни кривци наведени су: Иво Кажанегра и Крсто Перaziћ у друштву Христофора Кажанегре, Андра Митровића и Андра Циговића. Генерални провидур Франческо Дуодо саопштио је которском ванредном провидуру да је у последње време гусарење Паштровића узело толиког маха да нападају не само турске него и лађе Млечана и других хришћана, што причињава општу несигурност на мору и nelaгодност млетачких власти; нарочито су апострофирани: Јово Кажанегра, Крсто Перaziћ, али су на лошем гласу били и Христофор Кажанегра, Андро Митровић и Андро Марк. Лученовић; генерални провидур је тражио да се ти људи похватају. У последњој десетини октобра вицеkonzул из Скадра послао је которском ванредном провидуру улцињског рајса Мехмеда Цмидичија, коме су Паштровићи очистили филуку са 120 стара жита и одузели разном оружје и нешто цекина; напад је обавио 20 Паштровића под вођством Крста Дивановића. У првој половини новембра генерални провидур наредио је ванредном провидуру Котора да се отвори истрага и судски процес против злочина које су извршили паштровски пирати према поданицима и трабакулама напуљског владара; главни напасник био је Кристић Кажанегра са групом опаких земљака.²¹⁵

²¹⁵ ИАК, УПМ LXXXIV, 544, 274, 272, 273, 141, 549, 652, 796, 806, 498, 414, 415; LXXXII. 108-23. - Паштровски пљачкаши су на острву према Будви искрцали

Децембра 1759. генерални провидур је поново ургирао да се похапсе Паштровићи који су се одали гусарству, у првом реду неки Кажанегре. Ванредни провидур Котора, пак, правдао се босанском валији и обећао да ће предузети мере против Паштровића који су опленили брод улцињског рајса Мехмеда Исмаелија. Одмах је дошао и захтев да се лише слободе Митар и Крсто Перезићи, виновници у пљачки истарских трговаца као и Христофор Кажанегра, који је 1758. пресрео и опљачкао неки грип и остао некажњен; которски провидур је молио за координацију дејстава капетана у Јадрану.²¹⁶

Почетком априла 1760. млетачки конзул у Драчу оптимистички је известио како је Јадран, тобоже, ослобођен вукова на морским таласима.²¹⁷ Паштровска општина је још јануара месеца изразила готовост да се кривци казне, јер се не може дозволити да страдају невини Паштровићи.²¹⁸ Децембра 1760. капетан у Јадрану изнео је которском ванредном провидуру случајеве гусарских испада Паштровића: месеца априла су на дрски начин опленили две улцињске тартане и једну дубровачку трабакулу, услед чега је штету претрпела и државна благајна, јер је била приморана да исплати накнаде оштећеним; за Паштровиће је установио да не презају од злочина како на мору тако и на копну; навео је да је испалењено много хитаца са обале на државно бродовље приликом вршења службе.²¹⁹ Одбегли робијаши са галије лако су се запошљавали у Паштровићима и бивали заштићени, на пример, један Француз код капетана Николе и Марка Кажанегре; код њих је радио као животиња; пошто су опљачкали поменуте лађе, отете ствари сместили су у магацин близу Св. Стефана, где су, иначе, продавали кријумчарену со; пљачке су извршили синовци његових господара, Христофор и Јово Кажанегра; поменуо је као саучеснике и Рада и Алексу из Дврсна и Андра Кажанегру из Даковића; робијашу је више одговарало да побегне и

отете мазге и говеда, али кад се приближила нека галија поново су плен укрцали и истоварили на паштровском жалу (ИАК, УПМ LXXXI, 20 (3. VIII 1759). Један паштровски брод притекао је у помоћ нападнутој барској лађи у будванској луци кад су је напала два улцињска брода (LXXIV, 857).

²¹⁶ ИАК, УПМ LXXXIII, 1089 (24. XII 1750), 1098, 1144.

²¹⁷ Исто, LXXXII, 108 (12. IV 1760).

²¹⁸ Исто, LXXXV, 831 (20. I 1760).

²¹⁹ Исто, LXXXVI, 756-7 (20. XII 1760).

врати се на весла, него да за слабу храну диринчи и дружи се на послу са дезертерима и злочинцима који су такође налазили ухлебље код господара који су и сами били лупежи.²²⁰

Крајем зиме 1761. Христифор Каженегра је са друговима угрозио слободу пловидбе, те је капетан у Јадрану предузео све мере да га онемогући.²²¹ Пуковник Доминик Бубић из Будве јавио је у исто време да се и други Паштровићи спремају да плене по мору, па је призвао капетана Марка Каженегра и скренуо му је пажњу да своју околину одврати од вратоломија. У првој половини априла Христофор Каженегра налазио се у Будви, у кућном притвору; на њега је Вук Медин испалио два метка који га нису погодили, али кад је изашао из града сачекали су га и напали неки Маињани; на ове је Христофор управио пиштољ, али је овај отказао; да сачува главу Каженегра се хитро попео на градске бедеме и отео је пушку једном старажару да побије своје гониоце; али је брзо био савладан и разоружан од градске страже; потом је био конфиниран у кући.²²² Истога априла једна паштровска бродница напала је једну дубровачку рибарску барку код Колочеча; рибари су се спасили скакањем у море; а један који је слабо пливао остао је у барки и био је одведен; том приликом опљачкане су сакралне ствари у Витаљини што је снесено у кућу Ивана Моравића у Доброти. Одрвођење рибара али и коња из дубровачког села обавио је један познати Каженегра. Један приведени Доброћанин рекао је да не зна где се налази Христофор Каженегра. Крајем маја Паштровићи су опет отворили ватру на државну галеоту. Није стога чудно што су државни бродови заустављали паштровска пловила, тражећи им потребне исправе и контролишући наоружање и товар; приликом такве контроле био је ухапшен и окован Јуро Андоров, али је накнадно пуштен као исправан. У првој половини јула неке три пиратске лађе опљачкале су један добротски и неки паштровски бродич који је ишао по вино на Спич; кад се установило да су нападачи били Улцињани Паштровићи су одлучили да им узврате на исти начин; знајући шта их чека, Улцињани су задобили

²²⁰ Исто, LXXXVIII, 349-50 (28. XI 1760).

²²¹ Исто, LXXXVII, 608 (8. XI 1760).

²²² Исто, LXXXVI, 112' (19. III 1761), 142' (13. IV 1761).

појачање (из северне Албаније).²²³ Шеснаестогa јуна Пашћровићи су се на мору сукобили са државном галеотом директора Цулатија.²²⁴ Почетком септембра скадарски паша је поново морао да се обрати генералном провидуру у вези са Пашћровићима.²²⁵

Још 1762. при крцању жита Пашћровићи су се понашали неко-ректно. У исто време намеравали су да у море порину три или четири гаете, од којих би свака имала по 16 чланова посаде. Јуна месеца Пашћровићи су украли барку Новљана са шест весала. Пашћровићи су тога месеца имали сукоб с Улцињанима, па су им судије забраниле да се каче с Улцињанима. Почетком септембра сед-морица Пашћровића је долијала; код Барија су напали напуљску барку са шест особа и повели је ка Будви, али је наишао Али Булук, Ул-цињанин који је савладао нападаче, спровео их у Скадар а Апулијце је пустио. Пашћровићи су покушали да се избеаве бежањем преко зидина, али је при томе један сломио врат а остали су ипак били похватани. Паша их је задржао у Улцињу, где их је надингентан Ст. Враћен покушао да откупи за 180 цекина, али покушај није успео и злочинци су ипак предати властима у Задру.²²⁶

Браћа Митровићи су у пролеће 1764. опљачкали неке Дубровчане и Апулијце. Кад су настале репресалије, седам породица братства Ми-тровића на збору закључиле су да се одузета роба врати; Млечани су претили да ће им за сличне преступе у будућности бити одузета це-локупна имовина. Како се ипак затезало око реституције плена, месец дана после првог скупа одржан је следећи са истим дневним ре-дом.²²⁷

Због сличних појава, которски ванредни провидур је (1766) пред-ставио Сенату релацију о безбедносној ситуацији и неким другим ок-олностима које су се тичале Пашћровића. У извештају је наведено да

²²³ Исто, LXXXVII, 462 (14. IV 1761), 764' (22. IV 1761), 195' (8. IV 1761), 83 (2. VI 1761), 309 (10. V 1761), 643 (13. VII 1761), 144' (25. VIII 1761).

²²⁴ Исто, LXXXVI, 99 (29. VI 1761).

²²⁵ Исто, LXXXVIII, 221 (16. IX 1761). - Пашћровићи су у другој половини септем-бра 1761. опљачкали на пловидби путнике из Крује, а од неког Улцињанина оду-зели су робу и готов новац (ИАК, УПМ LXXXVI, 439 и 440 од 28. IX 1761).

²²⁶ ИАК, УПМ LXXXVIII, 110, 113, 206, 242, 228', 245', 230', 237, 125, 129; С. Мијушковић, Турске мјере, 94.

²²⁷ Пашћровске исправе, 187, No 231; 187-8, No (27. III 1764).

су биле честе отимачине, пиратерија и суровости, што је ометало трговину и доводило до штета и млетачких и отоманских становника. Пиратерија и репресалије су нарочито цветале 1760-62. године, кад је једна барка са осам другова из Паштровића пленила по апулијској обали, но њу су савладали Улцињани; осам злочинаца су се склонили на турском подручју, али их је ухапсио скадарски паша и послао которском провидуру за повећу своту новаца; вођа одметника био је Андро Солис док су шесторица другова држани као веслачи на галији. О гусарству и одметању Паштровића поведен је и судски поступак. Инспекције млетачких функционера није било од посете которског провидура 1720. године. Чак ни редовни млетачки стражарски бродови нису могли пристати уз обалу, јер би те патроле биле дочекиване сноповима пушчаних метака. Тек генерални провидур Антонио Ренијер искрцао је у Паштровићима млетачку милицију. Једини облици државне власти били су сакупљање жита за исхрану народа и одређивање стража на граници према Црној Гори. Претходни провидур Микијел у својој финалној релацији навео је како у Паштровићима има само 500 људи способних за оружје; они су већином били православни, дивљачни и осветољубиви, док су католици у кастел Ластви били покорнији и оданији, али само њих 60 кадрих да се боре. Јавну власт су спроводиле четири судије, 12 властелина и два капетана, а као законодавни орган важио је збор који је имао канцелара. Закони по којима су се управљали биле су одредбе привилегија. Постојала је нека банка (да) која је важила као владајући чинилац (био је то збор): Такво уређење није могло да спречи немире и убиства. Католици су имали само једну цркву и једног свештеника у Ластви, а били су подређени барском надбискупу. Католичанство је све више затирано пред узурпацијама калуђера. Међу калуђерима који су имали наглашену улогу у области, гоњење малобројних католика иницирао је Марко Греговић повезан са цетињским владиком. Један члан породице Зановића, захваљујући везама своје мајке и жене, обдарен је од католичких форума како би завршио високо школовање. Трговина у Албанији и Мореји била је од 1740. године суспендована због убијања с Улцињанима па и са Доброћанима. И Дубровчани су потисли Паштровиће у Албанији. После 1740. Паштровићи су се оскудније хранили својим производима (жито, уље, вино, ситна стока, мед). Млетачке власти су предузимале мере да дође до мира с Улцињанима и да се отворе врата старој трговини.

У том циљу предузети су кораци и на Порти, да се исходи један ферман који би био упућен скадарском паши.²²⁸

О Паштровићима постоји још један извјештај који је (1776) дао француски конзул у Корону и Дубровнику Ле Мер. Он за Паштровиће каже: Млетачка Република чији су они поданици, не усуђује се да их сасвим покори; према њима има обзира јер јој њихова окрутност и разбојништво служи за покоравање других оближњих народа Портиних поданика који нису мање зли. Паштровићи који броје око 600 ратника, баве се гусарством кад могу да избегну оку галија; пљачкају и убијају све без разлике, па и Млечане, а најрадије Дубровчане, којима Млечани не дозвољавају да држе у Јадрану ратне бродове.²²⁹

Мада су се паштровски главари жалили Сињорији на Улцићане и Црногорце, Паштровићи нису могли бити без Улцићања: они су од њих куповали за ситне паре опљачкане ствари (1765),²³⁰ да би их пре-продавали.

5. О боџошџовљу у Пашиџровићима

Битни подаци о броју верника и о општој конфесионалној клими већ су дати. Овде треба продубити неке аспекте, обраћајући пажњу на развојни моменат.

У Паштровићима одржаване су две верске организације - православна и римокатоличка. Пре Кандијског рата, 1637. године, у Паштровићима било је 24 католичких кућа са укупно 70 житеља а 1652. 22.²³¹ Католичке породице нису ни у једном извештају досегле четири члана домаћинства, као православне. Католици, кудикамо више поморци и трговци, исељавали су се из завичаја, тако да је њихов

²²⁸ А. Соловјев, н.н., 28-32.

²²⁹ Š. Ljubić, Izvještaj gosp. Le Maire, francuskog konzula u Koronu o Dubrovačkoj republici, Starine JAZU XIII, Zagreb 1881, 62-3; "Dubrovnik" No 6/1974, 26.

²³⁰ А-SANU, br. 8711-XXIV/1-8, 10. IV 1767; С. Мијушковић, Турске мјере, 96.

²³¹ Ј. Радонић, Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века, Београд 1950, 119.

број опадао и у време најживље католичке акције. У другој половини XVII века у паштровској области живело је око 1000 православних и само 15 римокатоличких породица са око 400 православних и 50 римокатоличких верника. Католички духовници били су фра Донато Јелић, Спичанин и фра Франо Медин, домаћи син, док је православних попова и калуђера било више.²³² О католичким Паштровићима који су претежно живели у кастел Ластви, иако су били изузетно малоборјни, постоје многобројни архивски подаци Ватиканског архива, који су добрим делом сакупљени и обелодањени. Као поморци, са подршком папске курије и млетачке сињорије, паштровски католици имали су далеко већи утицај и били гласнији и у некатоличким историјским изворима него што би се могло очекивати с обзиром на њихов број. Припадали су барској надбискупији. Вероватно због личних својстава, барска надбискупија није била популарна у очима суседних католика, па је фра Бузепе Марија Буоналди јавио из Паштровића Конгрегацији за ширење вере (јануара 1645) о жељи верника скадарске бискупије да не припадну јурисдикцији барске надбискупије, претећи да ће у супротном прићи цетињском владици; Буналди је две године затим постао барски надбискуп.²³³

Акција католичке цркве за преверавање православних у Паштровићима постојала је већ у XVI веку. Наведено је прелажење већег дела капетанске породице Медин, која је најпре из каријеристичких разлога променила славу. Паштровски збор је 5. априла 1636. донео одлуку да се цело паштровско становништво уједини са римском црквом, да се призна папски примат али задржи источни обред, тј. да се пређе на унију, којом би православни постали гркокатолици. Главни разлог за ту конфесионалну конверзију били су материјални мотиви, јер је после обнове Пећке патријаршије настало глобљење од стране православних епископа. Православне владике долазиле су из Турске у пратњи Турака, приликом канонске посете, којом посетом су купљене тешке црквене дажбине; оне који не би могли платити, преузимали су Турци и то у туђој држави. То нерасположење је искористио бискуп Виценцо Бућа да сугерише

²³² М. Јаџов, *Le Missioni I*, 338-9, 383, 705. - У Паштровићима и на осталом Црногорском Приморју живело је 1748. свега 943 католика (Г. Станојевић, *Митрополит Василије*, 64.

²³³ М. Јаџов, *Le missioni*, 205.

Пашћровићима унију.²³⁴ У току 1648-49. године, као и у другим суседним областима, чак и на Цетињу, католичанству су прилазили и попови, као парох Марко, калуђери Јосиф Бечић, Дионисије, Ђорђе и други, затим капетани (њих осам), четири заставника, три водника, два каплара, један судија, укупно 207; међу проверенима било је често име Стефан (Стјепан).²³⁵ Парох Марко Николић прешао је у католичанство 26. јануара 1649. у самим Пашћровићима. Јосиф Бечић био је игуман манастира Праскавице, дуго је позитивно оцењиван у крилу римске цркве, примајући као мисионар плату (20 шкуда) почев од 1637. године; био је и у Риму, и тек касније су о њему стигли негативни извештаји, да је склон схизми. Он је најпре остао игуман Праскавице, али је 1651. постао свештеник у кастел Ластви.²³⁶

Барски надбискуп Буонарди резидирао је у Пашћровићима а Србије никад није видео, мада је носио наслов "primas Serbiae".²³⁷ Године 1652. и барски надбискуп и цетињски владика Висарион заклонили су се од турског насиља у Пашћровиће.²³⁸ Исте године Буонарди је тражио од Конгрегације да у Пашћровићима постави два мисионара и једног учитеља; посебно је истицао архиђакон Марка Љубишу и протопопа Стефана Ристовића, који су у "илирском" народу уживали велик углед. Кад је (27. новембра 1652) умро Буонарди, будвански свештеници латинског обреда изнели су све иконе из цркве, желећи да на тај начин покажу да су Пашћровићи остали схизматици; мисионар Ђонем па, наводно, и народ тврдили су да желе живети у јединству са светом (римском) црквом. Духовници из Пашћровића цењени су у Риму, па је фра Иноћенц Пашћровић фрањевац, постао (1654) генерални пуномоћник Албаније.²³⁹

²³⁴ Ј. Радонић, Римска курија, 119. - Пропаганду за прелаз на католичанство започео је Марин Бици, барски надбискуп са седиштем у Будви (Ј. Радонић, Рад на унији на Црногорском Приморју у првој половини XVII в., Историјски записи 1954, 305-6.

²³⁵ М. Јаћов, *Le missioni*, 292-3.

²³⁶ Исто, I, 11, 18, 19, 47, 54, 319, 323, 326, 490; 62, 282, 312, 315, 318, 357. - О манастиру Прасквици вид.: Исто, I, 315, 319, 326, 498.

²³⁷ М. Јаћов, *Le missioni*, I, 340.

²³⁸ Исто, 382.

²³⁹ Исто, 393, 396-7, 475.

Барски надбискуп је (1658) столовао у Будви, Паштровићима и Котору. Док су православни у Паштровићима имали два манастира са стабилним приходима и парохијалну цркву, католици су имали само фрањевачки хоспициј без прихода. У манастиру Св. Николе постојала је (1655) верска школа а у Праскавици је после смрти Јосифа Бечића (1655) украјински унијат Павлин Демски подучавао младе клерике словенској и латинској граматици и црквеној дисциплини. Као католички свештеник у Паштровићима помиње се 1659. дон Ђузепе Теста, Млечанин али рођен у Паштровићима. Тада у Бару није било католичких мисника. У Луштици је уредовао фра Бонавентура, такође из Паштровића.²⁴⁰

Ватиканска офанзива са наметањем уније почела је наилазити на сметње, 1662. године. До првог обрта је, по свему судећи, дошло на Цетињу после владике Висариона, који је такође пристао на унију. Српски поп Иван Марковић није дозволио (крајем јула 1662) подељивање сакрамената и црквене беседе у паштровском храму, што је протежирао млетачки пуковник из Будве Доминик Бубић, а сам поп је пријатељевао са српским свештеницима изван Паштровића и са цетињским владиком. Цетињски владика је својим посетама Паштровићима и другим суседним млетачким областима узнемиравао католичке духове, па и херцеговачког епископа (такође пријатеља уније), а у појединим случајевима је кршио правила при закључењу брака међу сродницима.²⁴¹

Столеће касније налазило се у офанзиви православље у Паштровићима, пошто се Црна Гора у великој мери ослободила турског врховништва. Владика Василије Петровић (пре октобра 1755) позајмио је Паштровићима (збору) 250 златника, чији је повраћј тражио преко которског ванредног провидура.²⁴² Преко архимандрита

²⁴⁰ Исто, 711, 498, 495; II, 100, 47 и 52, 171.

²⁴¹ Исто, II, 265, 409.

²⁴² ИАК, УПМ LXXXV, 622, 625 (октобар 1755); Ј. Миловић, н.д., 251, 252, 258 (баштина на Паштровској Гори Давидовићевих и Триповићевих). - Владика Василије је (1753) унео Паштровиће у географски опис Црне Горе (М. Драговић, Споменик СКА XXV, 15-16). Он је прваке из Паштровића частио 1754. у Станјевићу (Ј. Томић, Глас СКА 88,68). Годину касније Паштровићима и православнима млетачког подручја владика Василије је упутио окружницу да се истраје у борби против Турака (Исто, 123). Паштровићи су имали обавезу да бране Цетињски манастир (Д. Вуксан Историјска грађа, Записи XVIII, 290-1; Т. Никчевић - Б. Павићевић, Црногорске исправе, Цетиње 1964, 32-33; ASV, Provv. gen. in Dal-

цетињска дијецеза је даривањем новца задобијала свет. Да се то оне-могући, архимандриту Василију у Праскавици, архимандриту Никодему, игуману Теодосију и игуману Н (тако) забрањено је, уз казну од 300 дуката, да било коме и било по којој основи дају поклоне митрополита Саве.²⁴³ Барски надбискуп Лазар Владањи седео је (1759) у Паштровићима. Надбискуп је из Ластве повукао (1761) католичког пароха Аничића, да га ослободи претњи црногорског калуђера Теодосија да мора напустити парохију.²⁴⁴ Поменућу православну офанзиву одмах су власти настојале да закоче, налазећи личне замерке калуђерима. Архимандрит Љубиша је позван да се оправда пред которским провидуром због тужбе његовог момка, италијанског младића, који га је окривио за работе које не пристоје његовом положају, и то стварно зато што је слуга намеравао да отуђи неке црквене предмете. У исто време архимандрит је оптужен од будванског старешине Маркантонија Бубића за противдржавни рад, како је слуга Доменико преформулисао набеђивање.²⁴⁵ Паштровски манастири давали су азил и војним дезертерима, свакако неправославцима,²⁴⁶ што је такође боло очи млетачких управљача а у народу наилазило на одобравање.

Агресивни црногорски монах Теодосије мешао се у послове католичке Ластве. Одбрану од његове самовоље надбискуп је обављао преко которског ванредног провидура, који је писао властима у Будви

mazia ed Albania, filza 596, Zadar 8. II 1754 m. v.; Г. Станојевић, Митрополит Василије, 28.

²⁴³ ИАК, УПМ LXXXV, 275 (5. IV 1761); Г. Станојевић, Митрополит Василије, 168. - У Паштровићима је било четири манастира (Прасквица, Режевић, Градиште и Дуљево) и 50 цркава (Ј. Вукмановић, н.д., 39).

²⁴⁴ ИАК, УПМ LXXXVI, 96, 153'.

²⁴⁵ Исто, LXXXV, 466-7 и 473-4 (августа 1754). - Архимандрит Прасквице Ђорђе Маркичевић умро је за време опрошње у Русији, те су га сахранили Јевреји али су га најпре опљачкали (Живот Герасима Зелића, 162). - За време Шћепана Малог Прасквица је имала да буде седиште "царства" и да се ту доведе патријарх. Нешто пре тога (1763) у обновљеном спору Паштровића са Брајићима, Брајићи су отерали манастирску стоку и убили једног чобана (Ј. Миловић, н.д., 313, 281). - Од црквених достојанственика који су деловали ван Паштровића ваља поменути цетињског владику Висариона Бориловића који је по мајци био из Паштровића (Ј. Томић, Из историје Црне Горе, Земун 1901,7). Из Паштровића је био и хаџи-Данило, обновитељ Високих Дечана (Поменик, 753).

²⁴⁶ ИАК, УПМ LXXXIV, 700 (фебруар 1759), 546 (15. III 1759).

да Теодосија онемогуће.²⁴⁷ И сам владика Василије, кад се разишао са Теодосијем, писао је збору Паштровића (августа 1759), жалећи се на калуђера који је раније био његов повереник и свршавао његове послове.²⁴⁸

Већ је саопштен реферат которског ванредног провидура (1766) и о конфесионалним односима у Паштровићима и о надређивању калуђера који су у народу стекли велик углед, одржавајући сталне везе са Цетињем.

²⁴⁷ Исто, LXXXVI, 72 (29. VII 1761).

²⁴⁸ Исто, LXXXVII, 436 (16. V 1761); LXXXV, 915', 1919 (9. VIII 1759).